

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav translatologie

Magisterská diplomová práce

Helena Pražská

EXPLICITNOST A EXPLICITACE V PŘEKLADU

EXPLICITNESS AND EXPLICITATION IN
TRANSLATION

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Danuše Oganesjanová,
CSc.

Praha 2008

OBSAH:

0. ÚVOD	1
.....	1
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	3
.....	3
Stav zkoumané problematiky	3
Vymezení pojmů explicitnost a explicitace pro naši práci	7
Klasifikace typů explicitace.....	7
Cíl diplomové práce a pracovní hypotéza.....	8
Vymezení syntaktické kondenzace v ruštině a češtině.....	9
Vymezení jednotlivých prostředků syntaktické kondenzace v ruštině a češtině	12
Materiál, metody a postup výzkumu.....	15
a) Materiál	15
b) Výzkum explicitace z metodologického hlediska a jeho úskalí	15
c) Postup	17
.....	výzkumu
2. EMPIRICKÁ	ČÁST
.....	19
Kontrastivní kvantitativní analýza původních ruských a českých textů ...	19
Kvantitativní analýza původních ruských textů	19
Kvantitativní analýza původních českých textů	21
Srovnání výsledků kvantitativní analýzy korpusů původních ruských a českých textů	22
Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech.....	24
.....	24
Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech z ruštiny do češtiny	25
Verbum finitum v ruštině a jeho překlad do češtiny	25

Přechodníkové kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny	27
Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici v ruštině a jejich překlad do češtiny	29
Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici v ruštině a jejich překlad do češtiny	33
Adjektivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny	34
Substantivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny	34
Infinitivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny	36
Shrnutí výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do češtiny	38
Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech z češtiny do ruštiny	41
Verbum finitum v češtině a jeho překlad do ruštiny	41
Přechodníkové kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny	46
Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici v češtině a jejich překlad do ruštiny	46
Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici v češtině a jejich překlad do ruštiny	49
Adjektivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny	50
Substantivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny	50
Infinitivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny	53
Shrnutí výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do ruštiny	54
Porovnání výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v rusko-českých a česko-ruských překladech	57
Kontrastivní kvantitativní analýza překladů a původních textů	58
Překlady do češtiny	58
Kvantitativní analýza překladů do češtiny	58
Porovnání překladů do češtiny s původními texty	59
Překlady do ruštiny	61
Kvantitativní analýza překladů do ruštiny	61
Porovnání překladů do ruštiny s původními texty	62
3. ZÁVĚR	
.....	65
RESUMÉ	
.....	68

REZJUME		
.....	69	
SUMMARY		
.....	70	
BIBLIOGRAFIE		
.....	71	
Přehled		tabulek
.....	77	
Použité		značky
.....		78

Úvod

K nejmarkantnějším trendům v současné translatologii patří hledání takzvaných překladových univerzálií, neboli - podle Touryho (1995) – „zákonů překladu“. Jedná se o vlastnosti či typy posunů, jež jsou údajně společné všem překladům bez ohledu na situační kontext, žánr nebo na specifickou jazykovou dvojici. K nejobvyklejším překladovým univerzáliím zjištěným na základě kontrastivních analýz překladů a původních textů patří zjednodušování, normalizace a explicitace (Laviosa 2002). Teorie o existenci překladových univerzálií úzce souvisí s teorií takzvaného „třetího kódu“ (Frawley 1984), tedy kódu (jazyka) charakteristického pro překladové texty. Už Levý (1983) hovoří o „překladatelském“ stylu a třech typech intelektualizace překladu – zlogičťování textu, vykládání nedořečeného a formálním vyjadřování syntaktických vztahů.

Naše práce se zaměřuje na výzkum jedné z univerzálií překladu, a to explicitace. Budeme zkoumat její projevy v překladech, a to jak z ruštiny do češtiny, tak i z češtiny do ruštiny. Pojem explicitace do translatologie zavedli Vinay a Darbelnet (1958) a definovali ho jako „stylistickou translační techniku, která spočívá v tom, že je v cílovém jazyce explicitně vyjádřeno něco, co v jazyce výchozím zůstává implicitní, protože je to patrné z kontextu či situace“ (1995: 8; přel.). Hypotézu o explicitaci jakožto překladové univerzálii pak poprvé formulovala S. Blum-Kulková (1986). Podle této hypotézy je explicitace jev inherentní v samotném procesu překladu – dochází k němu tedy za všech okolností bez ohledu na jazykovou kombinaci či typ textu.

Z důvodu omezeného rozsahu této práce nemůžeme postihnout všechny projevy explicitace, proto jsme se rozhodli, že se zaměříme především na syntaktické prostředky, které jsou nositeli různé míry explicitnosti. Množinou konkurentů, vhodnou pro výzkum explicitace, je množina obsahující prvky syntaktické kondenzace. Syntaktická kondenzace vede ke konkurenci mezi syntaktickým schématem zhuštěným, kondenzovaným a slovesným, nekondenzovaným (Karlík a kol. 1995: 754). Kondenzované výrazy se oproti výrazům nekondenzovaným vyznačují nižší mírou explicitnosti (Jelínek 1974: 78).

V této práci se pokusíme potvrdit či vyvrátit explicitační hypotézu, podle které by se měl cílový text bez ohledu na jazykové a textové systémy vyznačovat vyšší mírou explicitnosti než text výchozí. V teoretické části uvedeme přehled nejvýznamnějších prací zabývajících se problematikou explicitnosti a explicitace a pokusíme se nalézt

nevhodnější definice předmětu výzkumu. V empirické části provedeme kontrastivní kvantitativní a kvalitativní analýzy empirického materiálu, přičemž částečně využijeme možností korpusové lingvistiky, jejíž příchod znamenal pro výzkum univerzálií překladu velký posun kupředu. Na závěr shrneme výsledky, ke kterým jsme během našeho výzkumu dospěli.

1. Teoretická východiska

1.1 Stav zkoumané problematiky

Výkladu translatologického pojmu explicitace nutně předchází zmapování obecně lingvistického pojmu **explicitnost**. *Encyklopedický slovník češtiny* (2002: 131) vykládá explicitnost a implicitnost vyjadřování jako „konkurenční vztah mezi výslovným vyjádřením určitých významů a vyjádřením, z něhož musí být dané významy vyvozovány na základě jazykových a věcných znalostí vnímatele a jeho interpretační aktivity“. Explicitním a implicitním vyjadřováním se lingvisté a translatologové zabývají na poli stylistiky, komparativní lingvistiky a translatologie. Implicitností a explicitností výpovědi se velmi podrobně zabýval **M. Jelínek** (1995: 744nn), a to z pohledu konkurence jazykových prostředků o různé míře explicitnosti. Postuloval osu, vymezenou z jedné strany pólem krajní implicitnosti, a z druhé pólem krajní explicitnosti. Komunikáty ležící za pólem krajní implicitnosti označuje jako výrazově neúplné, neboli defektivní, za krajním pólem explicitnosti se pak nachází komunikáty výrazově nadbytečné, neboli abundantní. Z pohledu stylistiky se explicitností a implicitností výrazu zabýval i **J. V. Bečka** (1992: 217nn), který však pracuje s pojmem nasycenost výrazu, pod nímž rozumí „míru a způsob, jak je významový vztah vět a větných částí vyjádřen výrazovými prostředky“. Rozlišuje čtyři stupně nasycenosti: a) výraz nenasyčený, b) výraz formálně nasycený, c) výraz lexikálně nasycený a d) výraz sémanticky nasycený. Z hlediska syntaxe promluvy se explicitností a implicitností zabýval **V. Skalička** (1960: 244), který rozlišuje „syntax implicitní, vyjadřující vztahy slov implicitně, pouhým významem příslušných slov“, a explicitní, mající „větší možnost diferencovat“. **A. Popovič** (1983: 107) chápe pojem explicitnost (úplnost) výrazu jako „míru známé, opakované informace v textu, a to ve snaze, aby text byl co nejúplnější“. Implicitnost (neúplnost) výrazu pak podle Popoviče znamená „omezování redundantních informací, přičemž i informací užitkových, které se dají v textu doplnit ze souvislosti“. Na obecnější rovině se explicitností zabývá **K. Hausenblas** (1972: 100), který definuje explicitnost, resp. explicitní vyjádření jako „výslovné vyjádření něčeho“, přičemž výslovným vyjádřením rozumí jednak „pojmenování jevu, jeho označení samostatným (specifickým, právě danému jevu „věnovaným“) pojmenováním, nebo aspoň specifickou složkou pojmenování“, jednak „výpověď o něm, vyjádření o něm specifickou výpovědí, konstruováním výpovědi,

jejímž předmětem (denotátem) je právě daný jev“. O implicitním vyjádření se podle Hausenblase (ibid.: 100) mluví tehdy, „když složka smyslu textu není takto „výslovně“ vyjádřena, tj. jestliže není speciálně jí věnována některá výpověď, nebo „alespoň“ speciální pojmenování v některé výpovědi“.

K pojmu **explicitace** přistupují jednotliví autoři z různých hledisek. Někteří se explicitací zabývají jako jedním z překladatelských postupů, jiní ji chápou jako univerzální překladu. Další se jí pak věnují jako důsledku odlišnosti jazykových systémů a stylistických rozdílů mezi jazyky.

K autorům, popisujícím **explicitaci jako překladatelský postup**, patří **J. P. Vinay** a **J. Dalbernet** (1958), kteří tento pojem v translatoologii zavedli. Explicitaci definovali jako „a stylistic translation technique which consists of making explicit in the target language what remains implicate in the source language because it is apparent from either the context or the situation“ (1995: 342). Explicitací a implicitací jako překladatelskými postupy se dále zabýval **E. A. Nida** (1964), který však tyto termíny neužívá, ale hovoří o doplnění (additions), zkrácení (subtractions) a změnách (alterations). Podobně i ruský teoretik **L.S. Barchudarov** (1975: 223) rozlišuje čtyři typy překladových transformací. Jsou jimi změna slovosledu (perestanovka), záměna (zamena), vynechání (opuščeníje) a doplnění (dobavlenije). Hlavním důvodem, proč při překladu z angličtiny do ruštiny dochází k doplnění, jsou podle Barchudarova elipsy v anglických nominálních strukturách, kdy je určitý sémantický komponent, obsažený v anglické hloubkové struktuře, vynechán ve struktuře povrchové. Vzhledem k tomu, že elipsy nejsou pro ruštinu typické, je nutné daný sémantický komponent v ruském překladu přetransformovat do povrchové struktury. Velice detailní typologii lexikálních a gramatických transformací představila na rusko-bulharském a bulharsko-ruském materiálu bulharská vědkyně **I. Vaseva** (1980). Podle ní dochází k doplnění z důvodu jazykové asymetrie, kdy je významový komponent, implicitně obsažený v jazyce originálu, nutné explicitně vyjádřit v jazyce překladu (1980: 188). Barchudarov ani Vaseva pojmu explicitace neužívají, ekvivalent v ruštině (eksplicirovanije) však můžeme nalézt u **V. N. Komissarova**. O explicitaci se Komissarov (1990: 211) zmiňuje v rámci kapitoly věnované pragmatice překladu. Vychází z předpokladu, že příjemce překladu má jiné znalosti a zkušenosti než příjemce originálu, žije v jiné kultuře a jeho země má jinou minulost. V případech, kdy takové rozdíly mohou zabránit

plnohodnotnému porozumění, je nutné implicitně obsaženou informaci vyjádřit explicitně, aby byl naplněn pragmatický potenciál textu originálu. Nejčastěji je tomu tak při překladu vlastních jmen, geografických názvů a kulturních reálií.

Řada vědců se explicitací zabývá z pohledu **překladových univerzálií**, tedy univerzálních rysů překladových textů v kontrastu s texty původními bez ohledu na jazyky, které se procesu překladu účastní. Na výzkumu **explicitace** jakožto univerzálie překladu se významně podílela **S. Blum-Kulková** (1986), která zkoumala překlady z angličtiny do francouzštiny a naopak. Při analýze překladů se zaměřila především na prostředky koheze a zjistila, že překladatelé vkládají do cílového textu slova, která se v originálu nevyskytují, což vede ke zvýšení míry explicitnosti v překladu. Podle Blum-Kulkové nelze redundanci explicitních prostředků koheze připsat pouze jazykově-systémovým a stylistickým rozdílům mezi oběma jazyky, nýbrž i samotné povaze překladatelského procesu. Na základě daných zjištění Blum-Kulková jako první formulovala explicitační hypotézu, ve které je explicitace nazírána jako fenomén inherentní v procesu překladu, tedy jako univerzálie překladu. Tato studie Blum-Kulkové je považována za vůbec první systematickou práci úzce zaměřenou na téma explicitace. Ještě před formulací explicitační hypotézy zařadil explicitaci mezi univerzálie překladu **G. Toury** (1980: 60), který tvrdí, že existuje téměř všeobecná tendence explikovat v překladu informace, které jsou v textu originálu pouze implicitní, a to bez ohledu na osobnost překladatele, jazyk, žánr, období, atd. Toury (1995) navíc poukazuje na vzájemný vztah explicitnosti a čtivosti.

Explicitační hypotézu předznamenala již dříve **R. Vanderauwerová** (1985), která uvádí četné příklady, kdy se při procesu překladu užívají explicitační techniky. Rovněž **M. Bakerová** (1992) zaznamenala, že překladatelé do cílového textu často přidávají informace, které zaplňují mezeru vzniklou rozdílem mezi dvěma kulturami.

Platnost explicitační hypotézy potvrdila zkoumáním obousměrných překladů mezi angličtinou a francouzštinou i **C. Séguinotová** (1988). Ta sice souhlasí s hlavní tezí Blum-Kulkové, že explicitace je jev způsobený povahou překladatelského procesu, nicméně shledává její pojetí explicitace příliš úzkým. Explicitnost totiž nemusí nutně znamenat pouze redundanci (1988: 108). Séguinotová navrhuje, aby se termín explicitace vztahoval jen na ta doplnění do textu, která nelze odůvodnit strukturálními, stylistickými ani rétorickými rozdíly mezi dvěma jazyky.

Explicitační hypotézu na norsko-anglickém a anglicko-norském materiálu experimentálně potvrdila **L. Øveråsová** (1998) a poukázala na zvýšenou kohezivnost překladových textů, což je jedním z důsledků explicitace. Svůj výzkum uskutečnila za pomoci korpusové lingvistiky. Její badatelský přístup v oblasti univerzálií překladu má velký význam, neboť umožňuje přesnější a rozsáhlejší výzkum. **S. Laviosová** (2002) upozorňuje, že před nástupem korpusové lingvistiky nebyly výzkumy prováděny na dostatečně rozsáhlém empirickém materiálu, a proto je třeba jejich výsledky brát pouze jako východiska pro další výzkum.

Danou problematikou se zabývala i maďarská teoretička **K. Klaudyová** (1998, 1996), která zkoumala explicitaci mezi maďarštinou a angličtinou metodou zpětného překladu. Dospěla k závěru, že tendence k explicitaci může být v překladu silnější než tendence k implicitaci (1996: 110). Klaudyová (1998) rovněž podala ucelenou typologii explicitací. Klasifikuje je do následujících kategorií: obligatorní (daná odlišnými syntaktickými a sémantickými strukturami jazyků), fakultativní (daná odlišnými strategiemi v oblasti textové výstavby a stylistickými preferencemi jednotlivých jazyků), pragmatická (vyplývající z odlišností mezi kulturami) a explicitace inherentní v procesu překladu (daná povahou samotného procesu překladu). Dva typy klasifikace explicitace ve své práci uvádí i **M. Pošta** (2000: 11). První klasifikace je strukturována podle konkrétního faktoru, který k dané explicitaci vedl. Druhou klasifikací je klasifikace podle jazykového plánu, v němž se explicitace/implicitace realizuje.

V. Papáiová (2004) zkoumala explicitaci na anglicko-maďarském paralelním korpusu a následně na korpusu maďarských původních a překladových textů. Výzkum ukázal, že i přes strukturální rozdíly mezi angličtinou a maďarštinou existuje při překladu z angličtiny do maďarštiny poměrně silná tendence k explicitaci.

Za pomoci korpusu ověřovala explicitační hypotézu i **T. Puurtinenová** (2004), jež se zaměřila na kvantitativní analýzu spojovacích výrazů. Jako materiál jí posloužily překlady dětské literatury do finštiny a původní finské texty téhož žánru. Potvrdit explicitační hypotézu se však nepodařilo, protože se některé spojovací výrazy vyskytovaly s vyšší frekvencí v překladech, jiné však naopak v textech originálu.

Tendence k explicitaci v procesu překladu zaznamenal již **J. Levý** (1983: 144). Ten však hovoří o intelektualizaci textu: „překladatel má k textu poměr interpreta, proto text nejen překládá, ale také vykládá, tj. zlogičťuje, dokresluje, intelektualizuje“. Levý (ibid.: 145) rozlišuje tři typy intelektualizace: 1. zlogičťování textu (tj. výrazu, či myšlenky), 2. vykládání nedořečeného, 3. formální vyjadřování syntaktických vztahů.

Pojem explicitace neuvádí ani **A. Popovič** (1983: 132), v jeho teorii by se však za její obdobu dalo považovat redukující a rozšiřující mezitextové navazování, což je vztah mezi dvěma texty, kdy dochází k redukci nebo rozšíření jednotlivých rovin textu při zachování sémantiky mezitextového invariantu.

Z hlediska odlišnosti jazykových systémů a stylistických rozdílů mezi jazyky se protikladem mezi explicitním a implicitním způsobem vyjadřování zabýval **J. Dubský** (1980), který zkoumal rozdíly mezi španělštinou a češtinou. Jazykovými dvojicemi angličtina-čeština a ruština-čeština se ze stejného hlediska zabýval **J. Piša** (1975). Z kontrastivního hlediska se dané problematice věnovala i **V. Straková** (1994).

Explicitaci v překladech mezi španělštinou a češtinou v rámci diplomových prací zkoumali **M. Václavíková** (1998), **D. Černá** (2003) a **P. Kozák** (2004). Na česko-anglickém materiálu zkoumal explicitaci **M. Pošta** (2000), který ve své diplomové práci dospěl k výsledkům podporujícím explicitační hypotézu. Ke stejným výsledkům dospěla ve své diplomové práci i **P. Konšalová** (2006), která se zabývala jazykovou dvojicí čeština-němčina.

1.2 Vymezení pojmů explicitnost a explicitace pro naši práci

V návaznosti na výše uvedené autory a jejich pojetí obecně lingvistického pojmu explicitnost, jakož i translatologického pojmu explicitace, budeme v naší práci vycházet z následujícího vymezení těchto pojmů.

Explicitnost je výslovné, jednoznačné vyjádření významu v povrchové struktuře sdělení.

Explicitace je překladatelský proces, při němž je v povrchové struktuře cílového sdělení výslovně vyjádřen význam, který je ve výchozím sdělení obsažen pouze v jeho struktuře hloubkové.

1.3 Klasifikace typů explicitace

Různí autoři (Vaseva 1980, Barchudarov 1975, Séguinot 1988) klasifikují explicitaci do následujících kategorií (cit. Klauudy 1998: 82-83):

- 1) **Obligatorní** explicitace je povinná kvůli rozdílům v sémantické a syntaktické struktuře výchozího a cílového jazyka.
- 2) **Fakultativní** explicitace je dána odlišnými strategiemi v oblasti výstavby textu a stylistickými preferencemi jazyků. Tato explicitace je fakultativní v tom smyslu, že i bez ní lze vytvořit gramaticky správné věty, text však vyzní poněkud nepřirozeně.
- 3) **Pragmatická** explicitace je podmíněna odlišnostmi kultur.
- 4) **Explicitace inherentní procesu překladu** je způsobena povahou překladatelského procesu. Podle toho, jak ji poprvé jasně formulovala ve své explicitační hypotéze S. Blum-Kulková (1986), by měla být společným rysem všech překladů.

Tato klasifikace může být při výzkumu užitečná, neboť při potvrzování explicitační hypotézy je třeba si při kontrastivní analýze překladu a originálu uvědomit, zda se při případně zjištěné tendenci k explicitaci jedná například o typ obligatorní, nebo inherentní procesu překladu. Pouze poslední typ je totiž z hlediska výzkumu jazykových univerzálií relevantní.

1.4 Cíl diplomové práce a pracovní hypotéza

Cílem této diplomové práce je zkoumat míru explicitnosti vyjadřování a tendenci k explicitaci v rusko-českých a česko-ruských překladech popularizujících textů. Jak vyplývá z výše uvedeného přehledu prací zabývajících se problematikou explicitace, je toto téma velice široké. Proto považujeme v rámci diplomové práce za vhodné orientovat se na konkrétní jazykovou oblast, na které lze projevy explicitace zkoumat. Rozhodli jsme se proto, že se zaměříme především na syntaktické prostředky, které jsou nositeli různé míry explicitnosti. Množinou konkurentů o různé míře explicitnosti, vhodnou pro výzkum explicitace je množina obsahující prvky o různé míře syntaktické kondenzace. Syntaktická kondenzace vede podle Jelínka (1995: 754) ke konkurenci mezi syntaktickým schématem zhuštěným, kondenzovaným a slovesným, nekondenzovaným. Jednotlivé prostředky syntaktické kondenzace skrývají predikaci, která umožňuje rozvést kondenzát do větného schématu. Jednotlivé

kondenzační konkurenty se tedy vyznačují nejen rozdílnou mírou predikační potence, ale i explicitnosti (například polovětné vazby mají nižší stupeň explicitnosti než primární predikace).

V diplomové práci se pokusíme ověřit, zda v této námi zvolené oblasti, tj. v oblasti syntaktické kondenzace, platí explicitační hypotéza, podle níž by se cílový text měl vyznačovat vyšší mírou explicitnosti než text výchozí, ze kterého se při překladu vycházelo. V tom případě by i cílový text měl být zároveň explicitnější než původní paralelní text v cílovém jazyce. Tato podmínka by musela platit pro překlady v obou směrech.

1.5 Vymezení syntaktické kondenzace v ruštině a češtině

Syntaktickou kondenzací označuje Jelínek (1974) za syntaktický jev, který vede ke konkurenci mezi vyjádřením větným a členským, jinými slovy mezi schématem větným a jeho členským kondenzátem. Přesně Jelínek (1995:754) definuje syntaktickou kondenzaci jako „proces, při němž se zhruba stejného komunikačního cíle dosahuje transformací věty (obyčejně vedlejší) ve větný člen“. Dále je podle Jelínka (ibid.: 754) „úsporné vyjádření větněčlenské spojeno s menším či větším útlumem dějové dynamičnosti původní výpovědi“ a dochází při něm „k větší či menší implikaci informace“. Z toho důvodu lze podle Jelínka kondenzační konkurenci považovat za jeden z druhů konkurence implicitně-explicitní.

Mluvnice češtiny (1979: 35-36) pak v souvislosti s jevem, který Jelínek nazývá syntaktickou kondenzací, hovoří o nevětných výrazových formách sémantických predikátů a predikátových struktur. Za nevětné formy predikátů jsou tu pokládány dva základní typy výrazů: 1) konstrukce s infinitními tvary slovesnými a 2) nominální výrazy, vznikající transformací, při níž je od slovesného predikátu slovotvorně odvozeno substantivum nebo adjektivum. Vladimír Hrabě (1964) používá pojem kondenzace druhého sdělení. Prostředky druhého sdělení pak dělí na slovesné a jmenné nevětné predikáty.

Ruské gramatiky na rozdíl od českých termín syntaktická kondenzace nepoužívají. Místo toho se setkáváme s termíny jmenné/nominální vyjadřování (*imennoj/nominal'nyj sposob vyraženiija*), jmenné/nominální konstrukce (*nominal'nyje konstrukcii*) (Bauer 1979). V ruských gramatikách se v souvislosti se jmenným

vyjadřováním také často užívá pojem polovětné útvary (*polupredikativnyje konstrukcii*). Příruční mluvnice ruštiny II. (Bauer 1974: 306) popisuje polovětné útvary následovně: „místo určitého slovesného tvaru, a tedy věty, se užije tvar neurčitý, čili jmenný, tj. přechodník, přídavné jméno slovesné (případně jiné dějové přídavné jméno), dále infinitiv a dějové podstatné jméno.“ Nevyjadřují skutečnou predikaci, ale predikaci neplnou. Větou s polovětným útvarem lze tedy sevřenějším způsobem vyjádřit složitější myšlenku, takže po stránce sdělné se taková věta téměř rovná souvětí složenému ze dvou vět (Bauer, *ibid.*: 306).

V návaznosti na uvedené autory a zdroje vyplývají dva, respektive tři základní stupně syntaktické kondenzace, jak je zobrazuje níže uvedený diagram. První stupeň představuje prostředek s nulovou kondenzací, tedy verbum finitum, které stojí na vrcholu pomyslné škály prostředků syntaktické kondenzace seřazené sestupně podle stoupající míry zhuštěnosti vyjádření. Druhý stupeň syntaktické kondenzace představují syntaktické konstrukce s infinitivními slovesnými tvary. Třetím, nejkondenzovanějším stupněm jsou jmenné syntaktické konstrukce.

Diagram znázorňuje tři úrovně syntaktické kondenzace. Směrem shora dolů míra kondenzace stoupá.

Každému z uvedených stupňů syntaktické kondenzace lze podle slovnědruhové povahy přiřadit jednotlivé kondenzační konkurenty. Při určování repertoáru konkrétních kondenzačních konkurentů budeme vycházet z jazykového systému ruštiny. Z hlediska jazykových systémů se ve škále prostředků syntaktické kondenzace ruština od češtiny

ostatně příliš neliší. Drobné rozdíly, na které později upozorníme, se vyskytují pouze v systémovém zařazení jednotlivých prvků a názvosloví.

V rámci našeho výzkumu budeme v analyzovaných textech vyhledávat finitní tvary slovesné, přechodníkové kondenzátory, participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici a prepozici, infinitivní, adjektivní a substantivní kondenzátory. V každém z nich je skrytá predikace, která umožňuje rozvést kondenzát do větného schématu. Hovoříme tedy o různé míře predikační potence, která však není u všech kondenzátorů stejná. Pokud přiřadíme k jednotlivým výše zmíněným úrovním syntaktické kondenzace jednotlivé konkurenty, získáme následující stupnici, seřazenou od nejméně kondenzovaného prostředku po prostředek nejkondenzovanější:

- **verbum finitum**
- **syntaktické konstrukce s nefinitními slovesnými tvary vyjadřujícími nevětnou predikaci**
 - přechodníkové kondenzátory
 - participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici
 - participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici
 - infinitivní kondenzátory
- **nominální syntaktické konstrukce vyjadřující nevětnou predikaci**
 - adjektivní kondenzátory
 - substantivní kondenzátory

Pokud bychom však škálu kondenzačních konkurentů nahlédli z hlediska explicitnosti, které je pro naši práci směrodatné, vypadala by stupnice, seřazená od nejexplicitnějšího prostředku po nejimplicitnější, následovně:

- verbum finitum
- přechodníkové kondenzátory
- participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici
- participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici
- adjektivní kondenzátory
- substantivní kondenzátory
- infinitivní kondenzátory

Z takto seřazené škály kondenzačních konkurentů budeme při našem výzkumu vycházet.

1.5.1 Vymezení jednotlivých prostředků syntaktické kondenzace v ruštině a češtině

V této kapitole vymežíme jednotlivé prostředky syntaktické kondenzace pro účely této práce.

- 1) Za verbum finitum budeme v ruštině považovat slovesný přísudek v určitém tvaru (*глагольное сказуемое*) a přísudek jmenný se sponou, včetně takzvané spony nulové (*именное составное сказуемое*). Dále budeme započítávat přísudek složený (*сложное сказуемое*), sestávající z modálního výrazu či fázového slovesa s infinitivem. V češtině budeme analogicky za verbum finitum považovat slovesný přísudek v určitém tvaru, včetně složeného slovesného přísudku, skládajícího se z infinitivu významového slovesa a určitého tvaru modálního nebo fázového slovesa, a rovněž přísudku slovesně-jmenného.
- 2) Přechodníkové kondenzátory jsou co do míry syntaktické kondenzace nejméně sevřeným prostředkem. Ve spisovné ruštině se obraty s přechodníky (*деепричастные обороты*), na rozdíl od češtiny, používají běžně. Naše analýza bude zahrnovat přechodníky přítomné i minulé. V ruštině jsou přechodníky morfologicky neohebné. Jak již bylo zmíněno výše, řadí ruské gramatiky přechodníkové konstrukce mezi takzvané polovětné útvary. V českých textech budeme k přechodníkovým kondenzátorům řadit přechodníky přítomné i minulé, které zachovávají všechny slovesné kategorie s výjimkou kategorie osoby, způsobu a zčásti též času. V češtině jsou dnes přechodníkové kondenzátory již zcela zastaralé a mají povahu knižní, přičemž kondenzátory s přechodníkem minulým silnější než s přechodníkem přítomným.
- 3) Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého budeme v ruštině v souladu s V. Hrabětem (1964: 52) rozlišovat na participia a přičestí. Za participia budeme považovat přídavná jména slovesná aktivního typu (*делаящий, делавший*). Jejich ekvivalenty na stejné úrovni v češtině budou adjektivizovaná přičestí a přechodníky (*dělající, udělavší*). K přičestím v roli

přívlastku rozvitého pak v ruštině budeme řadit přídavná jména slovesná trpného typu (*делаемый, делавшийся, сделанный*). V češtině jim jakožto ekvivalenty na stejné úrovni budou odpovídat opět adjektivizovaná přičestí a přechodníky (*dělaný, udělaný*). Na tomto místě je třeba poukázat na rozdíl v systémovém zařazení těchto tvarů v obou jazycích. Zatímco z pohledu ruštiny tyto tvary i přes blízkost k adjektivům zůstávají součástí systému slovesa, v češtině již náleží k adjektivům. Přesto však tato česká adjektiva v roli přívlastku rozvitého budeme v rámci výzkumu považovat za ekvivalenty ruských participií a přičestí. Rovněž považujeme za důležité zmínit, že Jelínek (1995: 757) v systému češtiny rovněž hovoří o participiálních kondenzátorech. Míni jimi však pouze samostatně stojící přičestí trpné, neboli participium pasivní (*Kdo na rychtářku něco věděl, umkl ted' náhle, dojat její žalostí*). Tento druh kondenzátorů se však v češtině objevuje jen zřídka a v našem excerpčním materiálu měl nulový výskyt. Jak již bylo zmíněno výše, budeme při výzkumu vyhledávat participia a přičestí v roli přívlastku rozvitého jak v postpozici, tak i v prepozici. Z hlediska explicitnosti je totiž přívlastek rozvitý v postpozici považován za výrazově volnější, než přívlastek rozvitý v prepozici. Tento druhý typ slovosledu, s přídavným jménem slovesným vždy na prvním místě, určeným jménem na místě posledním a s dalšími rozvíjejícími členy uprostřed, se nazývá interpoziční slovosled (*обмыкание*) a je typický pro ruštinu. Má nicméně nádech knižnosti. Těmto dvěma typům slovosledu přívlastku rozvitého, spojeným s odpovídajícím užíváním interpunkčních znamének, v ruštině odpovídá volně připojený přívlastek rozvitý (*обособленное определение*), který stojí vždy za určeným substantivem a je oddělen čárkami, a těsně připojený přívlastek rozvitý (*необособленное определение*), který stojí před určeným jménem a je připojen těsně, bez čárek. Těmto dvěma kondenzačním konkurentům budou v češtině v rámci našeho výzkumu odpovídat ekvivalenty dle slovosledného postavení, nikoli podle interpunkčních znamének.

- 4) Za adjektivní kondenzátory budeme v ruštině považovat přídavná jména slovesná a ostatní přídavná jména s predikační potencií užitá v roli přívlastku holého. Rovněž v češtině budeme k adjektivním kondenzátorům řadit přídavná jména s predikační potencií v roli přívlastku holého, stojícího v obou jazycích před určeným substantivem. Adjektiva, která jsou součástí přísudku slovesně-jmenného, započítávat nebudeme, neboť je nelze dekonenzovat. Podle Jelínka

(1995) můžeme u adjektivních kondenzátorů v češtině podle obecného významu a podle jejich forem rozlišovat několik kondenzačních typů. Tím prvním jsou adjektivizované přechodníky na -cí tvořené od sloves nedokonavých (mluvící, spící). Druhý typ představují knižní adjektiva na -(v)ší, která vznikla adjektivizací přechodníku minulého sloves dokonavých (příšedší). Třetím typem jsou dějová adjektiva na -lý, vytvořená z příčestí činného (onemocnělý, provinilý), která pocítujeme jako stylově neutrální. Čtvrtý typ tvoří adjektivní kondenzátory na -ný, -tý odvozené od příčestí trpného (očekávaný, umytý). Pátým typem jsou přídavná jména slovesná na -telný (myslitelný, proveditelný).

- 5) Za substantivní kondenzátory budeme v ruštině považovat podstatná jména slovesná na -ние, -тие, -ка, -а (*завоевание, обеспечение, взятие, отмена, утрата*) nebo jiná podstatná jména, která lze rozvinout do vedlejší věty (*дождь: Поход не состоялся из-за дождя. → Поход не состоялся, потому что шел дождь*). Dále budeme započítávat deadjektivní substantiva, jejichž dekondukcí opět získáme původní adjektivum (*находчивость: Он удивлялся находчивости ее ответа. → Он удивлялся, какой находчивый ее ответ*). Jejich ekvivalenty budou v češtině predikativně užitá deverbativní substantiva a substantiva označující název děje (*let, létání, opravení, opravování, oprava, jízda*), jakož i podstatná jména vzniklá substantivizací adjektiva (vytrvalost, odolnost). Substantivní kondenzátory jsou charakteristické pro intelektualizované styly. Čím je text intelektualizovanější, tím více jimi bývá nasycen. Vzhledem k tomu, že kladou na adresáty větší nárok při vnímání textu, neměly by se vytvářet nadměrně dlouhé substantivní řetězce.
- 6) Infinitivní kondenzátory stojí na samém konci škály kondenzačních konkurentů seřazených sestupně podle klesající míry explicitnosti. A to i přesto, že se z hlediska verbálnosti v obou jazycích řadí do systému slovesa. Infinitivní kondenzátory mají v ruštině bohaté uplatnění a často se vyskytují po spojkách *чтобы; вместо того, чтобы; прежде чем; раньше чем; если*. Hojně jsou v ruštině také těsně připojené předmětové infinitivy (*Я посоветовал ему прочесть эту книгу*). Infinitivní kondenzátory mají velkou frekvenci i v češtině. Jsou stylově neutrální a jako jediné kondenzátory text nezknížňují. Užívají se ve výrazech, které mají ve svém významu složku modální (vyjadřují možnost-nemožnost, snahu, sklon, povinnost aj.). Rovněž se vyskytují po slovesech vnímání a pohybu. Během výzkumu nebudeme mezi infinitivní

kondenzátory zahrnovat takové případy, kdy je infinitiv součástí složeného přísudku, přísudku slovesně jmenného nebo opisného tvaru budoucího času. V těchto případech totiž infinitiv nelze dekondenzovat či nahradit jiným konkurenčním kondenzátorem, a není tudíž pro náš výzkum relevantní.

1.6 Materiál, metody a postup výzkumu

a) Materiál

V této diplomové práci podrobíme analýze čtyři dvojice textů. Jedná se o dva ruské originály a jejich překlady do češtiny a dva české originály a jejich překlady do ruštiny. Sjednocujícím prvkem těchto textů je shodný funkční styl. Vycházíme z charakteristiky funkčních stylů podle J. Bečky (1992: 33), který dané texty řadí do kategorie pragmatických funkčních stylů a podkategorie stylu publicistického. Tyto texty jsou koherentní i tematicky – jedná se publikace z oblasti historie 20. století.

Původní ruské texty pocházejí z knih od Nikolaje Michajloviče Charlamova *Trudnaja missija* a Pavla Andrejeviče Žilina *O prošlom vo imja buduščego – Vtoraja mirovaja vojna: pričiny, itogi, uroki* V češtině vyšly pod názvy *Nesnadné posláni* a *Druhá světová válka – souvislosti a poučení*. Původní české texty pochází z knihy od Zdeňka Mlynáře *Mráz přichází z Kremlu* a publikace Václava Krále *Dni, které otřáslly Československem*. Knihy byly do ruštiny přeloženy pod názvy *Moroz udaril iz Kremlja* a *Dni, kotoryje potrijasli Čechoslovakiju*. Rozsah zkoumaného vzorku byl vždy vymezen na 20 000 znaků podle české verze. Z ruských vzorků jsme pak vybrali část, která odpovídá 20 000 znaků v češtině.

b) Výzkum explicitace z metodologického hlediska a jeho úskalí

Ještě než přistoupíme k popisu konkrétních kroků výzkumu, považujeme za nezbytné zmínit, že při ověřování explicitační hypotézy spočívá zásadní problém v tom, jak odlišit explicitaci způsobenou rozdíly mezi žánrově-stylistickými konvencemi dvou jazykových systémů nebo interferencí od explicitace způsobené samotnou povahou překladatelského procesu. Pro explicitační hypotézu je totiž relevantní pouze druhý typ explicitace, protože podle ní dochází při překladu k explicitaci, která přesahuje rozdíly

mezi danými dvěma jazykovými systémy (Blum-Kulka 1986). Podle Blum-Kulkové je tedy při ověřování explicitační hypotézy třeba provést nejprve kontrastivní stylistickou analýzu daného žánru a zjistit, jaké prostředky (v našem případě syntaktické kondenzace) jsou pro původní texty výchozího i cílového jazyka typické. A poté pomocí porovnání překladů s originály odhalit posuny k explicitnějším či implicitnějším vyjádření. Dále je podle Blum-Kulkové třeba zohledňovat pouze fakultativní posuny, nikoli posuny obligatorní – tedy takové, které by byly z hlediska rozdílných jazykových úzů nezbytné. V našem případě to nebude problém, neboť čeština a ruština si v repertoáru prostředků syntaktické kondenzace více méně odpovídají (viz. 1.5).

Kontrastivní stylistická analýza ruských a českých originálů tedy v návaznosti na úvahy Blum-Kulkové může přinést tři různé výsledky.

(a) První, a zároveň nejméně komplikovanou variantou by byl případ, kdy by se zjistilo, že ruské a české originály využívají prostředků syntaktické kondenzace podobným způsobem a mají přibližně stejný stupeň explicitnosti. Žánrově stylistické tendence by si tedy v takovém případě s ohledem na syntaktickou kondenzaci odpovídaly. Pokud by se v tomto případě v překladech zjistily posuny k explicitnějším vyjádření, znamenalo by to potvrzení explicitační hypotézy.

(b) Můžeme však také zjistit, že původní texty v cílovém jazyce jsou explicitnější než texty stejného žánru v jazyce výchozím. Pak bychom si explicitaci mohli vysvětlit buď jako snahu překladatele přiblížit se konvencím explicitnějšího cílového jazyka, nebo jako explicitaci způsobenou samotným procesem překladu, tedy jakožto jazykovou univerzálii. K jednoznačnému potvrzení explicitační hypotézy by pak vedlo zjištění, že překlad je explicitnější než paralelní text v cílovém jazyce a že ke stejnému explicitačnímu procesu dochází i v opačném směru překladu.

(c) Třetí, a zároveň poslední variantou je případ, kdy jsou původní texty jazyka originálu explicitnější než původní texty jazyka překladu. S ohledem na žánrově-stylistické konvence by tedy mělo docházet spíše k implicitaci. Pokud se pak překlad ukáže jako explicitnější ve srovnání s paralelními texty v cílovém jazyce, může to znamenat buď potvrzení explicitační hypotézy, nebo vliv interference z jazyka originálu. Ta by však mohla způsobit maximálně stejnou míru explicitnosti v překladu jako v originálu, nikoli však míru vyšší. Jestliže se tedy ze srovnání překladu s originálem ukáže, že je překlad ještě explicitnější než originál, ze kterého vychází, bude to znamenat dílčí potvrzení explicitační hypotézy. K jejímu jednoznačnému

potvrzení pak dospějeme, pokud se nám stejnou tendenci podaří odhalit i v překladu opačným směrem.

c) Postup výzkumu

Prvním krokem našeho výzkumu bude převedení empirického materiálu do elektronické podoby, abychom mohli pracovat s nástroji korpusové lingvistiky, jejíž nástup měl pro výzkum univerzálií překladu velký význam. Poté přistoupíme k fázi manuálního značkování. Pro každý zkoumaný jev (bližší vymezení jednotlivých zkoumaných jevů viz. 1.5.1) si stanovíme značku, kterou připojíme v závorkách za slovo, jež je nositelem daného jevu. Značkování bude předcházet úvaha, jaké prvky budeme v analýze započítávat, a jaké naopak vynecháme (například nebudeme započítávat infinitivy, jež jsou součástí složeného slovesného predikátu, přísudku slovesně jmenného nebo opisného tvaru budoucího času, neboť je nelze dekonenzovat či nahradit jiným konkurentem syntaktické kondenzace).

Při značkování korpusů budeme používat následující značky, které jsme částečně převzali od M. Pošty (2000) a přizpůsobili je výzkumu na jazykové dvojici ruština-čeština.

VF	Verbum finitum
PŘ	Přechodníkový kondenzátor
PPO	Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici
PPR	Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici
AK	Adjektivní kondenzátor
SK	Substantivní kondenzátor
INF	Infinitivní kondenzátor

V první fázi samotného výzkumu budeme pomocí kvantitativních metod porovnávat původní texty ruské i české. Kvantitativní analýza původních textů nám umožní formulovat standard (posuzováno mírou explicitnosti z hlediska syntaktické kondenzace) pro daný textový typ, s nímž budeme překlad později konfrontovat. Konkrétně zjistíme průměrnou frekvenci výskytu jednotlivých sledovaných jevů v každém jazyce zvlášť, na základě čehož určíme, který z jazyků tíhne k explicitnějšímu

způsobu vyjadřování. Budeme zkoumat výskyt určitých slovesných tvarů, nefinitních konstrukcí s přechodníky, participiálními kondenzátory a infinitivy, dále konstrukcí s adjektivy a substantivy s predikační potencií. Výsledky první fáze výzkumu, jakož i jeho dalších fází, budeme statisticky zpracovávat a uspořádáme je do tabulkových přehledů.

Ve druhé fázi výzkumu budeme srovnávat originály a překlady z hlediska posunů k explicitnějšímu/ implicitnějšímu způsobu vyjádření. Pokusíme se vytvořit přehled jednotlivých predikací a prostředků kondenzace v originále a jejich protějšků v překladu. Vždy se zaměříme na konkrétní prostředek syntaktické kondenzace (například přechodníkové konstrukce), jehož převedení pak budeme zjišťovat v obou směrech překladu. Pro zjištění posunu k explicitnějšímu/implicitnějšímu vyjadřování si určíme stupnici konkurentů podle stoupající kondenzace a klesající explicitnosti. Na základě zjištěných výsledků budeme moci určit, zda daný překlad vykazuje vůči originálu vyšší nebo nižší stupeň explicitnosti, a zda tedy při překladu převažuje z hlediska zkoumaných jevů tendence k explicitaci či implicitaci.

Ve třetí fázi empirického výzkumu budeme s dvojicemi původních i překladových textů v daném jazyce pracovat jako s jedním korpusem. Pomocí stejné kvantitativní analýzy jako v první fázi budeme hodnotit překlady do ruštiny a poté do češtiny. Výsledky analýzy porovnáme s paralelními texty v obou jazycích a zjistíme, zda je překlad ve srovnání s paralelním textem explicitnější či nikoli.

2. Empirická část

2.1 Kontrastivní kvantitativní analýza původních ruských a českých textů

V této pracovní fázi, která je první částí samotného výzkumu, budeme pomocí kvantitativních metod porovnávat původní ruské a české texty. Kvantitativní analýza původních textů nám umožní formulovat standard pro daný textový typ, s nímž budeme překlad později konfrontovat. Zmíněný standard bude posuzován mírou explicitnosti z hlediska syntaktické kondenzace. Konkrétně zjistíme průměrnou frekvenci výskytu jednotlivých sledovaných jevů v každém jazyce zvlášť, na základě čehož určíme, který z jazyků tíhne k explicitnějšímu způsobu vyjadřování. Budeme zkoumat výskyt určitých slovesných tvarů, přechodníkových kondenzátorů, participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici, participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici, adjektivních, substantivních a infinitivních kondenzátorů. Výsledky statisticky zpracujeme a uspořádáme je do tabulkového přehledu. Údaje v procentech budou vždy zaokrouhleny na jedno desetinné místo.

2.1.1 Kvantitativní analýza původních ruských textů

V této kapitole uvedeme výsledky kvantitativní analýzy textů z knihy Nikolaje Michajloviče Charlamova *Trudnaja missija* (RO1 = ruský originál 1) a Pavla Andrejeviče Žilina *O prošlom vo imja buduščego – Vtoraja mirovaja vojna: pričiny, itogi, uroki* (RO2 = ruský originál 2). Ačkoli budeme v dalších fázích výzkumu zacházet s oběma původními ruskými texty jako s jedním korpusem, provedeme nyní kvantitativní analýzu obou textů zvlášť, abychom poukázali na případné rozdíly mezi nimi.

V následující tabulce se v levém sloupci nacházejí značky, kterými jsme v analyzovaném materiálu opatřili zkoumané prostředky syntaktické kondenzace (vysvětlivky k jednotlivým značkám uvádíme v kapitole 1.6). Ve druhém a čtvrtém sloupci jsou vždy uvedeny absolutní hodnoty pro výskyt daného jevu v analyzovaném materiálu. Třetí a pátý sloupec ukazují procentuální zastoupení daného jevu, tedy jeho podíl na celkovém výskytu prostředků syntaktické kondenzace v původním ruském textu.

Analyzovaný jev	Počet výskytů v RO1	Podíl v % v RO1	Počet výskytů v RO2	Podíl v % v RO2
VF	358	75,8%	209	53,2%
PR	9	1,9%	5	1,3%
PPO	13	2,8%	20	5,1%
PPR	2	0,4%	4	1%
AK	10	2,1%	5	1,3%
SK	47	10%	118	30%
INF	33	7%	32	8,1%
Celkem	472	100%	393	100%

Tabulka č.1 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v původních ruských textech.

Analýza prostředků syntaktické kondenzace s různou mírou explicitnosti vyjádření v ruských originálech ukazuje, že mezi RO1 a RO2 lze pozorovat poměrně výrazný rozdíl v procentuálním zastoupení verba finita. V RO1 převažuje výskyt verba finita o 22,6%. Tento rozdíl je současně kompenzován vyšším výskytem substantivních kondenzátorů v RO2. V tomto případě jsme zjistili, že v RO1 se substantivní kondenzátory podílejí na celkovém výskytu analyzovaných jevů 10%, zatímco v RO2 30%. Rozdíl tedy činí 20%. Z hlediska výskytu dalších analyzovaných jevů se oba texty příliš neliší. Výskyt přechodníků v RO1 činí 1,9%, v RO2 pak 1,3%. Drobný rozdíl je v procentuálním výskytu u participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici – v RO1 2,8%, v RO2 5,1%. Podobný je podíl participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici (RO1 0,4% a 1% v RO2) a adjektivních kondenzátorů, které v RO1 představují 2,1% z celkového výskytu všech analyzovaných jevů, a v RO2 1,3%. Infinitivní kondenzátory se na celkovém výskytu prostředků syntaktické kondenzace podílejí v RO1 7%, v RO2 8,1%.

Rozdíl v procentuálním zastoupení verba finita v obou originálních ruských textech, kompenzovaný rozdílným zastoupením substantivních kondenzátorů ukazuje, že je pro náš výzkum užitečné pracovat s oběma texty jako s jedním korpusem, abychom přesáhli idiolekt jednoho autora. Přesto jsme si vědomi, že korpus dvou textů není dostatečně rozsáhlý na to, abychom zjištěná tvrzení mohli považovat za obecně platná. Můžeme z nich pouze odvozovat jisté tendence, které jsou pro knižní styl daných textů v obou jazycích charakteristické.

2.1.2 Kvantitativní analýza původních českých textů

V této kapitole podrobíme analogické kvantitativní analýze české originály. Pracovali jsme s výňatky z knihy Zdeňka Mlynáře *Mráz přichází z Kremlu* (ČO1 = český originál 1) a z publikace Václava Krále *Dni, které otřásly Československem* (ČO2 = český originál 2).

Analyzovaný jev	Počet výskytů v ČO1	Podíl v % v ČO1	Počet výskytů v ČO2	Podíl v % v ČO2
VF	270	76,5%	383	81,1%
PŘ	1	0,3%	3	0,6%
PPO	12	3,4%	10	2,1%
PPR	3	0,8%	7	1,5%
AK	12	3,4%	5	1,1%
SK	32	9,1%	47	10%
INF	23	6,5%	17	3,6%
Celkem	353	100%	472	100%

Tabulka č.2 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v původních českých textech.

Kvantitativní analýza původních českých textů podala srovnatelné výsledky u obou z nich. Menší rozdíly se vyskytují ve výskytu verba finita, kdy jeho procentuální zastoupení v ČO1 je 76,5%, zatímco v ČO2 81,1%. Rozdíl tedy činí 4,6%. V ostatních případech už se rozdíly pohybují v rozmezí 3%. Téměř nezatelný rozdíl ve výši několika desetín procenta jsme zaznamenali ve výskytu přechodníkových konstrukcí. U participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici činí rozdíl ve výskytu 1,3% (ČO1 3,4%, ČO2 2,1%). U participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici je procentuální výskyt naopak vyšší o 0,7% v ČO2. Adjektivní kondenzátory jsou o 2,3% hojnější v ČO1. Vazby se substantivy s predikační potencí se v ČO1 podílí na celkovém počtu analyzovaných jevů o 0,9% méně než v ČO2. Rozdíl ve výši 2,9% se nachází v zastoupení infinitivních konstrukcí, které v ČO1 tvoří 6,5%, oproti tomu v ČO2 3,6%.

2.1.3 Srovnání výsledků kvantitativní analýzy korpusů původních ruských a českých textů

Zatímco jsme v minulých dvou kapitolách přistupovali ke každému textu zvlášť, budeme nyní s oběma texty v daném jazyce pracovat jako s jedním korpusem. Vzniknou tedy dva korpusy originálních textů – ruský korpus (RO) a český korpus (ČO). V této kapitole srovnáme výsledky kvantitativní analýzy RO a ČO, abychom zjistili, jaké tendence z hlediska explicitního a implicitního vyjadřování v každém jazyce převládají. To nám později (po srovnání s výsledky kvantitativní analýzy překladů) umožní zjistit, nakolik se překladatelé uchýlili k explicitaci či implicitaci.

V následující tabulce jsou zachyceny absolutní hodnoty výskytu verba finita a jednotlivých prostředků syntaktické kondenzace v českém a ruském korpusu. Stejně jako v předcházejících dvou kapitolách uvádíme i zde celkové procentuální zastoupení daného jevu v analyzovaném textu.

Analyzovaný jev	Počet výskytů v RO	Podíl v % v RO	Počet výskytů v ČO	Podíl v % v ČO
VF	567	65,5%	653	79,1%
PŘ	14	1,6%	4	0,5%
PPO	33	3,8%	22	2,7%
PPR	6	0,7%	10	1,2%
AK	15	1,7%	17	2,1%
SK	165	19,1%	79	9,6%
INF	65	7,6%	40	4,8%
Celkem	865	100%	825	100%

Tabulka č.3 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v ruském a českém korpusu původních textů.

Srovnání výsledků kvantitativní analýzy korpusů původních ruských a českých textů ukázalo, že se v ČO vyskytuje o 13,6% více verba finita než v RO. Vzhledem k tomu, že verbum finitum je prostředkem nekondenzovaným, a tudíž nejexplicitnějším ze škály kondenzačních konkurentů, lze usoudit, že se ČO vyznačuje vyšší mírou explicitnosti než RO. Tomu nasvědčují i ostatní procentuální hodnoty. Například substantivní kondenzátory, které se nacházejí téměř na konci škály prostředků syntaktické kondenzace uspořádané sestupně podle klesající míry explicitnosti, převažují v RO o 9,5% (ČO 9,6%, RO 19,1%). Rozdíl v procentuálním výskytu

ostatních prostředků syntaktické kondenzace s různou mírou explicitnosti v ČO a RO už sice není tak markantní, nicméně potvrzuje tendenci vyšší míry explicitnosti vyjadřování v ČO naznačenou častějším výskytem verba finita a řidším výskytem substantivních kondenzátorů. Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici jsou o 1,1% častější v RO (ČO 2,7%, RO 3,8%). Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici jsou naopak o 0,5% hojnější v ČO (ČO 1,2%, RO 0,7%). V ČO se vyskytuje vyšší podíl adjektivních kondenzátorů - celkem 2,1% oproti 1,7 v RO. Naproti tomu se v RO vyskytuje o 2,8% více infinitivních kondenzátorů (ČO 4,8%, RO 7,6%).

V této kapitole jsme zjistili, jaké tendence lze v češtině a ruštině z hlediska míry explicitnosti a implicitnosti vyjadřování, dané stupněm syntaktické kondenzace, pozorovat. Ze zjištěných údajů vyplývá, že v češtině převládá vyjádření pomocí verba finita, zatímco v ruštině se setkáme s vyšší mírou zastoupení zejména substantiv s predikační potencií. Psaný text v češtině je tedy v porovnání s ruštinou z hlediska míry syntaktické kondenzace explicitnější, verbálnější.

2.2 Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech

V této fázi výzkumu budeme srovnávat originály a překlady z hlediska posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu způsobu vyjádření. Pokusíme se vytvořit přehled jednotlivých predikací a prostředků kondenzace v originále a jejich ekvivalentů v překladu. Analyzovanými prostředky budou – seřazené podle stoupající kondenzace a klesající explicitnosti – verbum finitum, přechodníkové kondenzátory, participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici, participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici, adjektivní, substantivní a infinitivní kondenzátory. V rámci participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici i prepozici budeme rozlišovat konstrukce s participii a konstrukce s přičestími (viz. 1.5.1). Vždy se zaměříme na konkrétní prostředek syntaktické kondenzace, jehož způsob převedení pak budeme zjišťovat postupně v obou směrech překladu.

Nejprve vždy zjistíme absolutní hodnotu posunů v rámci daného jevu při překladu příslušným směrem. Poté určíme, kolik procent představuje tento počet z celkového počtu výskytu tohoto jevu v korpusu původních textů, ze kterých se při překladu vycházelo. Následně rozdělíme posuny na dvě skupiny – na posuny směrem k implicitnějšímu způsobu vyjádření a posuny směrem k explicitnějšímu způsobu vyjádření. Vždy uvedeme, kolik procent z celkového výskytu posunů v rámci daného jevu posuny k implicitnějšímu nebo explicitnějšímu vyjádření představují. Posléze budeme konkretizovat, v jaký prostředek syntaktické kondenzace se daný jev přetransformoval, v kolika případech k tomu došlo a kolik procent tyto případy představují v rámci skupiny posunů k implicitnějšímu či explicitnějšímu vyjádření. Předpokládáme, že v rámci daného jevu (například verba finita) nebude vždy docházet pouze k jednomu druhu transformace, ale i k více (například k převedení pomocí substantivního nebo adjektivního kondenzátoru).

Díky zjištění procentuálního zastoupení posunů k implicitnějšímu nebo explicitnějšímu vyjádření budeme moci určit, zda při překladu převažuje tendence k explicitaci či nikoli. Při analýze budeme pracovat s oběma originály i překlady v daném jazyce jako s jedním korpusem. To by nám mělo zajistit výsledky s obecnější platností, přesahující idiolekt jednoho překladatele. U každého jevu pro lepší názornost uvádíme konkrétní příklady posunů, získané z excerpovaného materiálu.

Mezi posuny k implicitnějšímu vyjádření se občas objevily i případy, kdy byl analyzovaný jev převeden nominální vazbou či nulovým prvkem. Nominální vazbou se rozumí nominální nevětná propozice, která není tvořena žádným z analyzovaných prostředků (např. substantivem s predikační potenci). Nulovým prvkem se pak rozumí případy, kdy se analyzovaný jev při překladu zcela vytratil. Setkali jsme se rovněž s případy opačnými, kdy se v překladu objevil některý z analyzovaných jevů, avšak v originále vycházel z nulového prvku nebo nevětné nominální propozice. V těchto případech se sice rovněž jedná o posun směrem k explicitnějšímu vyjádření, ale vzhledem k tomu, že se při překladu v textu originálu nevychází z žádného z analyzovaných jevů, tyto případy jsme do výzkumu nezahrnuli. Z překladatelského hlediska jsou nicméně zajímavé, a proto je také uvádíme.

2.2.1 Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech z ruštiny do češtiny

2.2.1.1 Verbum finitum v ruštině a jeho překlad do češtiny

Při překladu verba finita do češtiny došlo celkem k sedmnácti posunům, což představuje 3 % z celkového počtu výskytu tohoto jevu v korpusu původních ruských textů. Ve všech případech se jednalo o posuny k implicitnějšímu způsobu vyjádření, což je dáno tím, že všechny prostředky syntaktické kondenzace jsou implicitnější než verbum finitum, které je prostředkem nekondenzovaným.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (17 případů;100%)

V rusko-českých překladech docházelo při posunu k implicitnějšímu vyjádření verba finita k následujícím transformacím:

1) verbum finitum → konstrukce s participiem v roli přívlastku rozvitého v postpozici
(1 případ; 5,9%)

К концу сентября 1939 г. Советская Армия вышла на так называемую линию Керзона, которая еще на Парижской мирной конференции 1919 г. Предлагалась западными державами как восточная граница Польши и которая в основном соответствовала этнографической границе польского народа.

Koncem září 1939 Sovětská armáda postoupila k takzvané Curzonově linii, kterou západní mocnosti již na Pařížské mírové konferenci v roce 1919 navrhovaly jako východní hranici Polska, v zásadě odpovídající etnografické hranici polského národa.

2) verbum finitum → substantivní kondenzátor (2 případy; 11,8%)

И только тогда, когда стала известна точная дата прибытия наркома, были оповещены лица, которые должны были по протоколу присутствовать при встрече.

Теперь по ознáменí přesného data příjezdu lidového komisaře были информовány osoby, které měly být по протоколу прítomny при setkání.

3) verbum finitum → nulový prvek/kohezní nevětný prostředek /nominální vazba (14 případů; 82,3%)

Při analýze tohoto druhu posunů verba finita ve větě hlavní jsme dospěli k následujícímu poznatku. V ruském originálu se jednalo ve většině případů o kohezní prostředky větného charakteru. Tyto věty pak při překladu do češtiny získávají trojí podobu: a) nulový prvek, b) kohezní prostředek nevětný nebo c) nominální vazba.

a) verbum finitum → nulový prvek

*Надо сказать, что жизнь в Лондоне в то время была новее не безопасной.
Život v Londýně tehdy zdaleka nebyl bezpečný.*

b) verbum finitum → kohezní nevětný prostředek

Оказывается, к этому времени между Рузвельтом и Сталиным завязалась личная переписка.

В тé době се totiž mezi Rooseveltem a Stalinem rozvinula čilá korespondence.

c) verbum finitum → nominální vazba

*Это была линия, которой Паунд придерживался на протяжении всей войны.
Тéto linie се Pound přidržoval по celou dobu války.*

Всю неделю, пока транспорты шли морем, мы, естественно, волновались .

Celý týden – po dobu plavby – jsme se obávali o jejich bezpečnost.

Что же касается домыслов о решающем значении для Германии «поставок нефти из СССР», то здесь достаточно привести цифры из секретного доклада, подготовленного в январе 1 940 г. подкомитетом по планированию комитета начальников штабов Великобритании.

К вымыслам о rozhodujícím významu „dodávek nafty ze SSSR Německu stačí uvést údaje z tajné zprávy, kterou v lednu 1940 připravil podvýbor pro plánování Sboru náčelníků štábů Velké Británie.

b) posuny z nominální nevětné propozice ve verbum finitum (1 případ)

Během analýzy jsme se setkali s případem, kdy byla nominální nevětná propozice převedena verbem finitem. Tento případ sice formálně náleží k posunům směrem k explicitnějšímu způsobu vyjádření, nicméně je pro náš výzkum irelevantní, protože při transformaci se v textu originálu nevychází z prostředků syntaktické kondenzace, které jsou předmětem našeho výzkumu. Tento posun tedy do výzkumu započítávat nebudeme. Z překladatelského hlediska se však jedná o zajímavý posun, a proto ho zde také uvádíme.

nominální nevětná propozice → verbum finitum (1 případ)

Предательство Польши западными державами было, как и в случае с Чехословакией, страшной данью германским фашистам за их неоднократно декларировавшееся намерение «сокрушить» Советский Союз.

Zrada, již se západní mocnosti dopustily na Polsku stejně jako na Československu, měla být pro německé fašisty pobídkou k rozdrčení Sovětského svazu.

2.2.1.2 Přechodníkové kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny

Při překladu přechodníkových kondenzátorů z ruštiny do češtiny se v analyzovaných textech objevilo celkem jedenáct posunů, což představuje 78,6% z celkového počtu výskytu tohoto jevu v korpusu ruského originálu. Konkrétně se jedná o dva posuny k implicitnějšímu způsobu vyjádření a devět posunů směrem k explicitnějšímu způsobu vyjádření.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (2 případy; 18,2%)

1) přechodníkový kondenzátor → substantivní kondenzátor (1 případ; 50%)

Искажая картину предвоенных событий, западные историки и политические деятели стремятся обелить, снять с него ответственность за развязывание второй мировой войны и переложить ее на Советский Союз.

Зápadní historikové a politici činitelé se při zkreslování obrazu předválečných událostí snaží ospravedlňovat imperialismus, zbavit ho odpovědnosti za rozpoutání druhé světové války a svalovat vinu na Sovětský svaz.

2) přechodníkový kondenzátor → nominální vazba (1 případ; 50%)

Выступая по радио, У. Черчилль говорил: «То, что русские армии должны находиться на этой линии, было совершенно необходимо для безопасности России против немецкой угрозы.

Ve svém rozhlasovém projevu W. Churchill řekl: „Skutečnost, že ruské armády musely zaujmout tuto linii, byla naprosto nezbytná pro bezpečnost Ruska vůči německé hrozbě.

b) posuny k explicitnějšímu vyjádření (9 případů; 81,8%)

Při posunech k explicitnějšímu vyjádření docházelo výhradně k transformaci přechodníkové konstrukce na verbum finitum. Z hlediska překladu je zajímavé, že se ve třech případech jednalo o posun k verbu finitu ve větě hlavní a v šesti případech k verbu finitu ve větě vedlejší.

přechodníkový kondenzátor → verbum finitum (9 případů; 100%)

Расшифровывая свою мысль, он отмечал, что Запад проиграл ее в Мюнхене в 1938 г., проиграл после ввода германских войск в демилитаризованную Рейнскую область в 1936 г. и даже годом раньше, когда Англия и Франция в нарушение Версальского договора позволили Гитлеру создать мощную армию.

Кdyž tuto myšlenku rozváděl, konstatoval, že Západ ji prohrál v roce 1938 v Mnichově, prohrál ji po vstupu německých vojsk do demilitarizovaného pásma v Porýní v roce

1936 a dokonce ještě rok předtím, když Británie a Francie, v rozporu s Versailleskou smlouvou, umožnily Hitlerovi vybudovat mocnou armádu.

В безрассудной попытке устроить пир во время фашистской чумы, в желании поприсутствовать на поминках первого и, как они надеялись, последнего социалистического государства они шли на предательство интересов даже собственных стран и народов, толкая их в пропасть, к краю которой хотели прежде всего подвести Советский Союз.

V bláhovém pokusu o urovnání světa zasaženého fašistickým morem a ve snaze přihrát se na smuteční hostině prvního, a jak také doufali, i posledního socialistického státu, zradili dokonce zájmy vlastních zemí a lidu a strhli je do propasti, na jejíž okraj chtěli především dostat Sovětský svaz."

Суровая военная действительность, однако, развеяла красивую легенду — гитлеровцы беспощадно топили британский флот, относясь весьма пренебрежительно к мифу о его непобедимости.

Krutá bojová činnost ale tuto krásnou legendu rozvála — hitlerovci nemilosrdně potápěli britské lodě jednu za druhou a pohrdavě se ušklíbili nad mýtem jejich nepotopitelnosti.

2.2.1.3 Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici v ruštině a jejich překlad do češtiny

Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici byly v analyzovaném textu jiným prostředkem přeloženy celkem osmnáctkrát, což tvoří 54,5% z celkového výskytu tohoto jevu v textu originálu. Došlo přitom k celkem třem posunům směrem k implicitnějšímu vyjádření a patnáctkrát směrem k vyjádření explicitnějšímu.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (3 případy; 16,6%)

1) příčestí v roli přívlastku rozvitého v postpozici → adjektivní kondenzátor (1 případ, 33,3%)

В начале марта 1940 г. советские войска прорвали линию Маннергейма, считающуюся неприступной.

Na začátku března 1940 sovětská vojska pronikla „neprostupnou“ Mannerheimovou linií.

2) participium v roli přívlastku rozvitého v postpozici → nulový prvek (1 případ, 33,3%)

В Лондоне ответ советского наркома явно пришелся не по вкусу, особенно Идену: он считал себя лично уязвленным. И вдруг совершенно неожиданно из Москвы пришла телеграмма, сообщавшая, что предложение английского правительства принимается.

V Londýně nebyli s odpovědí sovětského lidového komisaře spokojeni, zvláště Eden se cítil osobně dotčen, když náhle přišel telegram z Moskvy, že návrh britské vlády byl přijat.

3) příčestí v roli přívlastku rozvitého v postpozici → předložková vazba (1 případ, 33,3%)

С другой стороны, последовательные усилия Советского Союза, направленные на укрепление своей безопасности, они пытаются объяснить некой «агрессивностью», «аморальностью» советской внешней политики, якобы присутствующими ей во все времена, представить СССР как «империалистическую державу».

Na druhé straně se neúnavně úsilí Sovětského svazu o posílení vlastní bezpečnosti pokoušejí vydávat za jakousi „agresivitu“ a „amorálnost“, již se prý od nepaměti řídí sovětská zahraniční politika a označují SSSR za „imperialistickou mocnost“.

b) posuny k explicitnějšímu vyjádření (15 případů; 83,4%)

Při překladu participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici do češtiny došlo k jednoznačně častějšímu posunu k explicitnějšímu vyjádření. V rámci těchto posunů došlo výhradně k případům, kdy byla konstrukce s participiem nebo

příčestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici nahrazena verbem finitem, a to vždy ve vedlejší větě přívlastkové.

1a) konstrukce s participiemi v roli přívlastku rozvitého v postpozici → verbum finitum (10 případů; 66,7%)

Трагедия, постигшая западные страны, была подготовлена их политикой «умиротворения».

Tragédie, která postihla západní země, byla zaviněna jejich politikou „usmiřování“.

Замалчивается и деятельность правящих кругов западных стран, стремившихся повернуть острие фашистской агрессии против СССР, втравить его в войну, чтобы самим занять позицию третьего радующегося.

Zamlčují i jednání vládnoucích kruhů západních zemí, které se snažily zaměřit ostří fašistické agrese proti SSSR, veštvat socialistickou velmoc do války a pak se postavit do pozice třetího, který se směje.

Однако о каком разделе сфер влияния с Германией могла идти речь, когда все эти шаги предпринимались СССР именно в зоне экспансии «третьего рейха» и имели очевидную антигерманскую направленность. Не против же Франции, находящейся на другом конце континента, или островной Великобритании, или тем более США было направлено, например, выдвижение Советской Армии на 250—300 км на запад?

О jaké rozdělení sfér vlivu s Německem se mohlo jednat, když SSSR všechny tyto kroky podnikal právě v době expanze „třetí říše“ a když byly zaměřeny výlučně protiněmecky? Cožpak například přesunutí Sovětské armády o 250—300 km na západ směřovalo proti Francii nebo ostrovní Velké Británii, které se nacházejí na druhé straně kontinentu, či dokonce proti USA?

1b) konstrukce s příčestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici → verbum finitum (5 případů; 33,3%)

Разгром гитлеровской Германией Польши поставил перед советским руководством настоятельную задачу — не допустить захвата территорий Западной Украины и Западной Белоруссии, отторгнутых от Советской России в 1921 г.

Rozdrcení Polska fašistickým Německem postavilo před sovětské vedení neodkladný úkol — nepřipustit, aby došlo k obsazení území západní Ukrajiny a západního Běloruska, které bylo odtrženo od sovětského Ruska v roce 1921.

Что же касается домыслов о решающем значении для Германии «поставок нефти из СССР», то здесь достаточно привести цифры из секретного доклада, подготовленного в январе 1 940 г. подкомитетом по планированию комитета начальников штабов Великобритании.

K výmyslům o rozhodujícím významu „dodávek nafty ze SSSR Německu stačí uvést údaje z tajné zprávy, kterou v lednu 1940 připravil podvýbor pro plánování Sboru náčelníků štábů Velké Británie.

c) posuny z nominální nevětné propozice/ nulového prvku v konstrukci s participiém či přičestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici (6 případů)

V analyzovaných textech jsme rovněž zaznamenali šest případů, kdy byla nevětná nominální propozice či nulový prvek v originálu přeložena pomocí konstrukce s participiém nebo přičestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici. I tento druh posunů by se dal označit za posun od implicitnějšího k explicitnějšímu, nicméně tyto transformace do výzkumu opět započítávat nebudeme, a to z toho důvodu, že nevycházejí v textu originálu z prvků, které jsou předmětem našeho výzkumu, tedy ze syntaktických kondenzátorů. Z hlediska překladu je však považujeme za zajímavé, a proto je rovněž uvádíme.

nominální nevětná propozice/ nulový prvek → konstrukce s participiém či přičestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici (6 případů)

В широком плане задаче улучшения внешних условий накануне неминуемого столкновения с «третьим рейхом» подчинялась вся совокупность усилий по укреплению безопасности СССР по периметру его государственных рубежей.

V širším smyslu slova zlepšení vnějších podmínek v předvečer neodvratného střetnutí s „třetí říší“ bylo podřízeno veškeré úsilí, mající upevnit bezpečnost SSSR po celém obvodu jeho státních hranic.

Под нажимом народных масс во всех трех странах были сформированы правительства из представителей демократических сил.

Pod tlakem lidových mas se ve všech třech zemích ustavily vlády složené ze zástupců demokratických sil.

На первый план выдвигались задачи укрепления фашистского блока, завершения подготовки к нападению на СССР и с этой целью - обеспечение полной гегемонии Германии в Восточной Европе и на Балканах, изоляция СССР на международной арене и создание иллюзии отсутствия какой-либо угрозы ему со стороны Германии.

Na první místo se dostaly úkoly související s upevněním fašistického bloku a dokončením příprav k přepadení SSSR. Šlo rovněž o zajištění naprosté nadvlády Německa ve východní Evropě a na Balkáně, o izolaci SSSR na mezinárodním fóru a vytváření falešných představ o hrozbě ze strany Německa.

2.2.1.4 Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici v ruštině a jejich překlad do češtiny

Konstrukce s participií a přičestími v roli přívlastku rozvitého v prepozici byly v analyzovaném textu jiným prostředkem přeloženy celkem dvakrát, což tvoří 33,3% z celkového výskytu tohoto jevu v textu originálu. V obou případech se přitom jedná o posun směrem k implicitnějšímu vyjádření.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (2 případy; 100%)

1) přičestí v roli přívlastku rozvitého v prepozici → nulový prvek (1 případ, 50%)

Предательство Польши западными державами было, как и в случае с Чехословакией, страшной данью германским фашистам за их неоднократно декларировавшееся намерение «сокрушить» Советский Союз.

Zrada, již se západní mocnosti dopustily na Polsku stejně jako na Československu, měla být pro německé fašisty pobídkou k rozdrčení Sovětského svazu.

2) příčestí v roli přívlastku rozvitého v prepozici → nominální vazba (1 případ, 50%)

Приблизительно в то же время министр по координации обороны лорд Чэтфилд направил в комитет начальников штабов подготовленный правительством доклад, содержащий план войны против СССР.

Přibližně v téže době předložil ministr pro koordinaci obrany lord Hatfield Sboru náčelníků štábů zprávu vlády, obsahující plán války proti SSSR.

2.2.1.5 Adjektivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny

Když jsme se během analýzy zaměřili na překlad ruských adjektivních kondenzátorů do češtiny, zjistili jsme, že byly ve všech případech zachovány, tedy že při jejich překladu nedošlo k žádnému posunu.

2.2.1.6 Substantivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny

Při překladu ruských substantiv s predikační potencií došlo celkem k 23 posunům, což odpovídá 14% veškerého výskytu tohoto jevu v ruském originálu. Implicitněji se přitom překladatelé vyjádřili jedenáctkrát, zatímco explicitněji dvanáctkrát.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (11 případů; 47,8%)

1) substantivum s predikační potencií → adverbialní vazba (1 případ; 9,1%)

В Москве, естественно, не могли рассматривать политику правящих кругов Прибалтийских государств в отрыве от происходившего в Европе в целом.

В Москве прироженě nemohli politiku vládnoucích kruhů pobaltských států hodnotit izolovaně od událostí, k nimž se schylovalo v celé Evropě.

2) substantivum s predikační potencií → infinitivní konstrukce (8 případů; 72,8%)

Эти договоры содержали обязательство сторон об оказании в случае агрессии всемерной помощи друг другу.

Ve smlouvách byl zakotven závazek smluvních stran poskytnout si v případě agrese vzájemnou pomoc.

Английские и французские штабы, вместо того чтобы вести войну против Германии, занимались формированием 150-тысячного экспедиционного корпуса для отправки в Финляндию, разрабатывали планы нападения на СССР на юге.

Místo, aby britské a francouzské generální štáby vedly válku proti Německu, chystaly se vytvořit 150tisícový expediční sbor a přesunout ho do Finska. Současně rozpracovávaly plány útoku na SSSR z jihu.

3) substantivum s predikační potencií → nulový prvek (2 případy; 18,1%)

Эти переговоры привели к заключению в сентябре — октябре 1939 г. договоров о взаимопомощи с каждым из трех Прибалтийских государств.

Бěhem září a října 1939 vyústila ve smlouvy o vzájemné pomoci s každým pobaltským státem.

b) posuny k explicitnějšímu vyjádření (12 případů; 52,2%)

1) substantivum s predikační potencií → verbum finitum (11 případů; 91,7%)

Наконец 8 апреля Идеи предложил, чтобы в Лондон для завершения переговоров и подписания совместного договора прибыл нарком иностранных дел СССР.

8. dubna Eden navrhl, aby do Londýna přijel lidový komisař zahraničních věcí SSSR, který by ukončil jednání a podepsal smlouvu.

В ходе октябрьских переговоров 1939 г. советская сторона предложила Финляндии отодвинуть на несколько десятков километров границу от Ленинграда в обмен на вдвое большую территорию севернее Карельского перешейка, а также сдать Советскому Союзу в аренду на 30 лет район полуострова Ханко для создания военно-морской базы с целью укрепления безопасности Финского залива.

V průběhu říjnových rozhovorů v roce 1939 Sovětský svaz navrhl Finsku, aby náhradou za dvojnásobně rozlehlá sovětská území severně od Karelské šíje přenechalo

Sovětskému svazu několik desítek kilometrů svého území v blízkosti Leningradu a na třicet let pronajalo oblast poloostrova Hanko k vybudování námořní základny, která by posílila bezpečnost Finského zálivu.

Советское правительство поставило перед правительствами Эстонии, Латвии и Литвы вопрос об удалении из их состава лиц фашистской ориентации и потребовало согласия на увеличение численности советских гарнизонов.

Sovětská vláda se obrátila na vlády Estonska, Lotyšska a Litvy s požadavkem, aby byly z politického života odstraněny osoby fašistické orientace a požadovala souhlas se zvýšením počtu sovětských posádek.

26 мая в торжественной обстановке, в кабинете Идена, в присутствии Черчилля, Эттли и Синклера (лидеры трех партий, составлявших правительственную коалицию), договор был подписан Молотовым и Иденом.

Smlouva byla podepsána ministrem zahraničí Velké Británie Anthonym Edenem a lidovým komisařem zahraničních věcí Molotovem dne 26. května. Podpisu v Edenově kanceláři na Foreign Office byli přítomni vůdcové tří britských stran tvořících vládní koalici — Churchill, Attlee a Sinclair.

2) substantivum s predikační potencií → konstrukce s přičestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici (1 případ; 8,3%)

Поддержание отношений с Берлином на базе договора о ненападении обусловило особый, не всегда видимый на поверхности характер дипломатической борьбы между СССР и Германией, в которой стремление избежать чрезмерного обострения отношений сочеталось с твердым отпором фашистским проидам. Styky s Berlínem, udržované na základě paktu o neútočení, měly zvláštní, často navenek těžko pozorovatelný charakter diplomatické bitvy mezi SSSR a Německem, v níž se snaha o neúnosné zhoršení vztahů prolínala s tvrdým odporem fašistickým uskokům.

2.2.1.7 Infinitivní kondenzátory v ruštině a jejich překlad do češtiny

Při překladu infinitivních konstrukcí do češtiny došlo celkem k dvaceti posunům, což představuje 30,8% z celkového počtu výskytů tohoto jevu v korpusu

ruských originálů. Ve všech případech se přitom jednalo o posun k explicitnějšimu způsobu vyjádření, což odpovídá postavení infinitivních konstrukcí na konci škály prostředků syntaktické kondenzace, seřazené sestupně podle narůstající míry implicitnosti.

a) posuny k explicitnějšimu vyjádření (20 případů; 100%)

Explicitněji byla infinitivní konstrukce do češtiny přeložena celkem dvacetkrát. Ve dvanácti případech byla infinitivní konstrukce nahrazena verbem finitem, v osmi substantivním kondenzátorem.

1) infinitivní konstrukce → verbum finitum (12 případů; 60%)

И, конечно же, призывал депутатов ратовать за немедленное открытие второго фронта.

Nakonec vyzval poslance, aby se přičinili o okamžité otevření druhé fronty.

19 января 1940 г. французское правительство по согласованию с правительством Великобритании предложило генералу М. Гамелену и адмиралу Ф. Дарлану разработать план «непосредственного вторжения на Кавказ».

Devatenáctého ledna 1940 uložila francouzská vláda po dohodě s britskou generálovi M. Gamelinovi a admirálovi F. Darlanovi, aby vypracovali plán „přímého útoku na Kavkaz“.

Те, кто требовал полной неподвижности за линией Мажино, теперь умоляли послать армию сражаться к Северному полюсу.

Ti, kteří hlásali, že je lepší v klidu vyčkat za Maginotovou linií, zapřísahali vládu, aby vyslala armádu, která by bojovala u severního pólu .

2) infinitivní konstrukce → substantivum s predikační potencií (8 případů; 40%)

Однако по ряду причин он в то время не мог покинуть Москву и поручил вести переговоры И. М. Майскому.

Ten ale z řady důvodů nemohl opustit Moskvu, a proto pověřil vedením jednání Majského.

Оформив соответствующую заявку, я посетил Дадли Паунда и попросил использовать все его влияние, чтобы ускорить выполнение заказа.

По выполнению отвечающей заказу я посетил Дадли Паунда и попросил его использовать свое влияние, чтобы ускорить выполнение заказа.

27 сентября 1940 г. Германия, Италия и Япония подписали в Берлине Тройственный пакт. Государства-агрессоры обязались поддерживать друг друга всеми политическими, экономическими и военными средствами и договорились о разделе мира.

Dvacátého sedmého září 1940 podepsaly Německo, Itálie a Japonsko v Berlíně třístranný pakt, jenž státy-agresory zavazoval k vzájemné podpoře všemi politickými, ekonomickými a vojenskými prostředky a vymezil i rozdělení světa.

2.2.1.8 Shrnutí výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do češtiny

V této kapitole shrneme výsledky analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech z ruštiny (RO) do češtiny (ČP). Následující tabulka ukazuje v levém sloupci analyzovaný jev, v dalším sloupci vidíme, zda se jedná o posun k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření. Poté uvádíme pro každý text zvlášť (ČP1 a ČP2) vždy v levém sloupci počtu daného druhu posunu a v sloupci napravo vždy procentuální podíl na posunech v rámci daného jevu v příslušném textu. V posledních dvou sloupcích vpravo jsou uvedeny hodnoty pro celý korpus. Nejprve opět absolutní hodnota udávající počet implicitnějších/explicitnějších posunů v rámci daného jevu, a poté procentuální údaj, který ukazuje, zda převažují posuny k implicitnějšímu, či explicitnějšímu vyjádření. Údaje v procentech jsou opět zaokrouhleny na jedno desetinné místo. Zkratka ČP1 znamená český překlad 1, tedy text z přeložené knihy N. M. Charlamova (RO1). ČP2 je pak český překlad 2, tedy text z přeložené publikace P. A. Žilina.

Analyzovaný jev	Posun k volnějšímú/těsnějšímú vyjádření	Výskyt v ČP1	Podíl v ČP1	Výskyt v ČP2	Podíl v ČP2	Celkem výskyt v ČP	Celkem podíl v ČP
VF	implicitnějšímú	13	100%	4	100%	17	100%
	explicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
PŘ	implicitnějšímú	0	0%	2	40%	2	18,2%
	explicitnějšímú	6	100%	3	60%	9	81,8%
PPO	implicitnějšímú	1	14,3%	2	18,2%	3	16,7%
	explicitnějšímú	6	85,7%	9	81,8%	15	83,3%
PPR	implicitnějšímú	0	0%	2	66,7%	2	66,7%
	explicitnějšímú	0	0%	1	33,3%	1	33,3%
AK	implicitnějšímú	0	0%	1	100%	1	100%
	explicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
SK	implicitnějšímú	1	25%	10	52,6%	11	47,8%
	explicitnějšímú	3	75%	9	47,4%	12	52,2%
INF	implicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
	explicitnějšímú	8	100%	12	100%	20	100%

Tabulka č.4 - Analýza posunů k implicitnějšímú/explicitnějšímú vyjádření v překladech do češtiny (v ČP1, ČP2 a celém korpusu českých překladů).

Při překladu verba finita došlo v obou textech pouze k posunům směrem k implicitnějšímú vyjádření. Implicitace tu tedy u posunů činí 100%. (Za povšimnutí jistě stojí zjištění, že při překladu do ruštiny došlo v rámci verba finita k 56 posunům, zatímco při překladu do češtiny k pouhým 17 posunům.) Tendence k rozvolnění se naopak objevuje u překladu infinitivních konstrukcí. V ČP1 i v ČP2 převažují posuny k explicitnějšímú vyjádření o 100%. Výrazný procentuální rozdíl mezi implicitnějšímú a explicitnějšímú vyjádřením se objevuje také u přechodníkových konstrukcí. Celkově tu posuny k explicitnějšímú vyjádření převažují o 63,6%. Zatímco u participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici docházelo celkově o 66,6% častěji k explicitaci, u participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici docházelo o 33,4% hojněji k implicitaci. V ČP1 přitom v rámci konstrukcí s participii a přičestími v roli přívlastku rozvitého v prepozici nedošlo k žádnému posunu. 100%ní implicitace se objevuje také u adjektivních kondenzátorů. V tomto případě by však dílčí výsledek mohl být poněkud zavádějící vzhledem k nízké absolutní hodnotě posunů v analyzovaných textech (v ČP1 byl posun nulový a v ČP2 se vyskytl posun pouze jeden). K nejvyšší frekvenci posunů docházelo při překladu substantiv s predikační potencí. I zde celkově převažuje sklon k rozvolňování, i když v ČP2 převažuje o 5,2% implicitace. V ČP1 však převažují posuny k explicitnějšímú vyjádření o 50%.

Abychom zjistili případný vliv idiolektu překladatele na cílový text, uvádíme v následující tabulce celkový počet posunů v každém překladu zvlášť.

	ČP1	ČP2
Posuny k implicitnějšímu vyjádření	15	21
Posuny k explicitnějšímu vyjádření	23	34
Celkem posunů	38	55

Tabulka č.5 - Počet posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v českých překladech u každého překladatele zvlášť.

Z tabulky vyplývá, že překladatel ČP2 se k posunům uchyloval o 18,2% častěji (rozdíl činí 17 posunů) než překladatel ČP1. Počet posunů k implicitnějšímu vyjádření činí u ČP2 o 6 více než u ČP1, posunů k explicitnějšímu vyjádření jsme pak u ČP2 zachytili o 11 více. Podobná je však u obou překladatelů tendence k implicitaci a explicitaci. Překladatel ČP1 se k explicitaci uchyloval 1,5krát častěji než k implicitaci, překladatel ČP2 pak 1,6krát častěji.

V následující tabulce uvádíme počet a procentuální podíl posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v ČP1 a ČP2 zvlášť a poté rovněž celkové hodnoty pro souhrnný korpus překladů z ruštiny do češtiny.

	Výskyt v ČP1	Podíl v % v ČP1	Výskyt v ČP2	Podíl v % v ČP2	Výskyt celkem v ČP	Podíl v % celkem v ČP
Posuny k implicitnějšímu vyjádření	15	39,5%	21	38,2%	36	38,7%
Posuny k explicitnějšímu vyjádření	23	60,5%	34	61,8%	57	61,3%
Celkem posunů	38	100%	55	100%	93	100%

Tabulka č.6 - Celkové vyhodnocení posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v ČP1, ČP2 a celém korpusu překladů do češtiny.

Z daných hodnot vyplývá, že v excerpovaném materiálu došlo v 38,7% k implicitaci, zatímco k explicitaci došlo v 61,3% případů. Explicitnější způsob vyjádření tedy v korpusu českých překladů nad tím implicitnějším převažuje o 22,6%.

V tomto směru překladu se tendence k explicitaci sice projevila, nicméně tu jistou roli mohou hrát žánrově-stylistické konvence, podle kterých by v překladu směrem do češtiny mělo docházet právě k omezení nominální složky a posílení složky

verbální. Zda však tento výsledek znamená současně i potvrzení explicitační hypotézy, uvidíme teprve ze srovnání výsledků kvantitativní analýzy českých překladů s charakteristikami paralelních českých textů v kapitole 2.3.1.2.

2.2.2 Analýza posunů k implicitnějšímu/ explicitnějšímu vyjádření v překladech z češtiny do ruštiny

2.2.2.1 Verbum finitum v češtině a jeho překlad do ruštiny

Při překladu verba finita do ruštiny došlo celkem k 56 posunům, což představuje 8,6% z celkového počtu výskytu tohoto jevu v korpusu českých originálních textů. Ve všech případech se jednalo o posuny k implicitnějšímu vyjádření.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (56 případů; 100%)

1) verbum finitum → přechodníkový kondenzátor (9 případů; 16,1%)

Když Hitler ohlásil své ultimátum a všeobecně se očekávalo, že válka bude zahájena 28. září ve 14.00 hodin, naléhala anglická diplomacie silně na rumunského krále Carola, aby využil svého vlivu na Beneše a přesvědčil jej o nutnosti přijmout godesberské memorandum.

Когда Гитлер объявил свой ультиматум и все ожидали, что война будет начата 28 сентября в 14 часов, английская дипломатия стала оказывать сильное давление на румынского короля Кароля, чтобы тот, использовав все свое влияние, убедил Э. Бенеша принять годесбергский меморандум.

Byla tu zřejmě obava, že by se Československo mohlo obrátit do Ženevy se stížností proti agresí, když dostalo dvacetihodinové ultimátum.

Как видно, в Англии все же опасались, что Чехословакия, получив двадцатичасовой ультиматум, может обратиться в Женеву с жалобой на агрессора.

Stejně jako doposud tak zachytím jen malý díl tehdejší společenské i politické reality a budu vybírat jenom to, co se mi zdá důležité ze zcela osobního hlediska.

Как и в рассказе о предшествовавшем периоде, я смогу, разумеется, охватить лишь небольшой фрагмент общественной и политической жизни того времени, останавливаясь исключительно на том, что мне самому представляется наиболее существенным.

2a) verbum finitum → konstrukce s participiemi v roli přívlastku rozvitého v postpozici
(6 případů, 10,7%)

Tento britský diplomat se stal hlásnou troubou nacistické propagandy a nyní po Hitlerově způsobu opakoval, že mír ve střední Evropě nebude zabezpečen tak dlouho, pokud Češi nepřestanou ovládat cizí rasy.

Этот британский дипломат, ставший рупором нацистской политики, по примеру Гитлера повторял, что мир в Центральной Европе не будет обеспечен до тех пор, пока чехи не перестанут господствовать над чужими нациями.

Navíc bylo toto Chamberlainovo upozornění jen úvodem k novému britskému plánu, který nesl nevinný název time-table, čili časový rozvrh.

Более того, послание И. Чемберлена оказалось только введением к новому британскому плану выдачи Чехословакии Гитлеру, носившему невинное название «Тайм тэйбл» («временной план»).

Její výsledkem však už byly určité obecné představy o problémech, jež by se měly teoreticky a posléze i politicky řešit, má-li být započatá ekonomická reforma prováděna také reformou politickou.

Но у нас уже были общие представления о проблемах, подлежащих решению в плане теории и практической политики, исходя из того, что начавшаяся экономическая реформа должна гонровождаться реформой политической.

2b) verbum finitum → konstrukce s přičestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici
(11 případů, 19,6%)

Stálému čs. zástupci v Ženevě byl zaslán protest, který byl připraven již po vyhlášení mobilizace 23. září.

Постоянному представителю в Женеве был направлен текст протеста, подготовленный после объявления мобилизации 23 сентября.

Československý zástupce v Ženevě požádal Radu, aby zasedala až do termínu, který určil Hitler ve svém ultimátu.

Чехословацкий представитель в Женеве попросил продолжить работу ассамблеи до срока, указанного Гитлером в его ультиматуме.

Generální tajemník Bonnetova ministerstva radil, aby Československo evakovalo veškerá území, která leží před linií opevnění.

Генеральный секретарь министерства иностранных дел советовал, чтобы Чехословакия провела эвакуацию всех территорий, расположенных перед линией укреплений.

Předpokládal jsem, že ke změně vedení dojde až někdy před sjezdem strany, který měl být v roce 1970.

Я предполагал, что перемены в руководстве произойдут где-то накануне съезда, намеченного на 1970 год.

3) verbum finitum → konstrukce s přičestím v roli přívlastku rozvitého v prepozici (1 případ, 1,8%)

Bylo by jen docela jasné, že Moskva násilím potlačí nejenom pokus o pluralitní politickou demokracii, v níž by komunisté byli podrobeni zákonům všeobecných demokratických voleb, ale i takové reformy, po nichž by komunisté sice dále vládli, ale ne v totalitní diktatuře, jakou uznávají v Kremle.

Стало бы лишь очевидным, что Москва готова подавить не только попытку установления плюралистической демократии, в условиях которой и коммунисты должны были бы пройти через чистилище свободных демократических выборов, а даже и такие реформы, в результате которых коммунисты по-прежнему оставались бы у власти, но без навязанного Кремлем тоталитарного режима.

4) verbum finitum → adjektivní kondenzátor (1 případ, 1,8%)

Že to nebude na sjezdu samém, bylo jasné, neboť sjezdy vládnoucích komunistických stran tradičně jen stvrzují převraty, k nimž dochází před nimi, a slouží k tomu, aby si nově dosazený vládce vytvořil již podle svého obrazu celý nový ústřední výbor.

Было ясно, что смена будет произведена не на самом съезде, поскольку съезды правящих коммунистических партий традиционно лишь подтверждают факт совершившихся переворотов.

5) verbum finitum → substantivní kondenzátor (12 případů; 21,4%)

Od okamžiku, kdy Newton předal Benešovi Chamberlainovo sdělení, mělo Československo k dispozici pouhých 1230 minut, aby se připravilo na německý útok.

После вручения Э. Бенешу послания И. Чемберлена в распоряжении Чехословакии оставалось только 1230 минут для подготовки к германскому нападению.

Neměl jsem tedy samozřejmě ani politický zájem, ideologické důvody, ani osobní vůli usilovat o to, aby KSČ byla zbavena politické moci.

У меня не было ни политических, ни идеологических мотивов стремиться к отстранению КПЧ от власти.

Uskutečnit v průběhu politické reformy řadu takových změn v politickém systému bylo podle mého soudu j a k důležitější, tak také reálnější než představovat si, že je možné uspořádat demokratické volby, v nichž místo KSČ zvítězí některá nová politická strana, a že teprve potom se politický systém zdemokratizuje.

Эти преобразования в процессе осуществления политической реформы казались мне не только более значимыми, но и более реальными, чем организация демократических выборов, после которых к власти пришла бы другая политическая партия, которая стала бы проводить демократизацию.

6) verbum finitum → infinitivní kondenzátor (11 případů; 19,7%)

„Předsunovat Anglii a Francii,” jak o tom hovořil Beneš, neznamenal právě v těch dnech nic jiného, než dovolit Chamberlainovi, aby mohl zcela nerušeně dokončit svůj obchod s Hitlerem.

«Выдвигать вперед Англию и Францию», как об этом говорил Э. Бенеш, в те дни означало не что иное, как позволить Н. Чемберлену спокойно завершить свою позорную сделку с Гитлером.

To jsem nezastíral ani tehdy a není důvodu, abych to zastíral dodatečně.
Я этого не скрывал тогда и не вижу нужды скрывать это сейчас.

Považoval jsem však za správné, a to i z hlediska mého pochopení socialismu a komunismu, aby byl rozrušen systém totalitní diktatury, v němž KSČ je jedinou, monopolně a diktátorsky vládnoucí silou.

V то же время согласно своему пониманию коммунизма и социализма я считал необходимым ликвидировать тоталитарную систему, при которой единственной правящей политической силой в стране выступает компартия, удерживающая монополию на власть и пригоняющая диктаторские методы.

7) verbum finitum → nominální vazba (5 případů; 8,9%)

To musí vést k tomu, že Čechy budou vojensky zaplaveny, a nic, co by jiná mocnost nebo mocnosti mohly očinití, neodvrátí tento osud od vaší země a národa, a to zůstává aktem, ať bude jakýkoliv konečný výsledek možné světové války.

Отказ приведет к тому, что Чехословакия будет наводнена германскими войсками и никакие меры других держав не предотвратят такой участи вашей страны и народа независимо от того, чем бы ни закончилась возможная мировая война.

b) posuny z nominální nevětné propozice/ nulového prvku ve verbum finitum (9 případů)

V tomto případě se jedná o posuny k explicitnějším způsobu vyjádření, nicméně z výše uvedených důvodů tyto případy do našeho výzkumu nebudeme zahrnovat. Uvádíme je pouze proto, že jsou z překladatelského hlediska zajímavé.

nominální nevětná propozice/ nulový prvek → verbum finitum (9 případů)

Je-li možné reformovat systém někdejší Frankovy fašistické diktatury v politický systém demokratický bez lidového povstání, musí to být možné i v případě diktátorských systémů původně stalinské proveniencce.

Если можно было преобразовать систему фашистской диктатуры Франко в демократическую без того, чтобы вспыхнуло народное восстание, то такая возможность просто должна существовать и применительно к диктатурам сталинского типа.

Stejně jako o předchozích letech chci i o roce 1968 vypovídat v této knize nikoli z hlediska objektivní analýzy situace a jejích možností, ale z hlediska osobního.

Я хочу рассказать о 1968 годе не с позиций некоего объективного анализа обстановки, а так, как ее видел лично я.

2.2.2.2 Přechodníkové kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny

Při překladu přechodníkových kondenzátorů do ruštiny došlo pouze k jednomu posunu, a to směrem k explicitnějšímu vyjádření. Tento posun představuje 25% z celkového výskytu přechodníkových kondenzátorů v korpusu původních českých textů. Konkrétně došlo k transformaci přechodníku na verbum finitum.

přechodníkový kondenzátor → verbum finitum (1 případ; 100%)

Proto Československo obracejíc se ke svým spojencům a přátelům s apelem o pomoc, činí tak s plným přesvědčením, že běží i o jejich věc.

Поэтому Чехословакия обращается к своим союзникам и друзьям с просьбой о помощи. Она поступает так с полным убеждением, что это касается также и их судьбы.

2.2.2.3 Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici v češtině a jejich překlad do ruštiny

Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici byly v analyzovaném textu jiným prostředkem přeloženy celkem šestkrát, což představuje

27,3% z celkového výskytu tohoto jevu v českém originálním korpusu. Ve všech případech se přitom jednalo o posun k implicitnějšimu vyjádření.

a) posuny k implicitnějšimu vyjádření (6 případů; 100%)

1a) participium v roli přívlastku rozvitého v postpozici → adjektivní kondenzátor (1 případ, 16,7%)

Demokratizací politických struktur tedy všechny vrstvy získávaly - ztrácela jen úzká vrstva byrokracie, ovládající vlastní mocenskopolitické složky systému.

Поэтому от демократизации политических структур выигрывали все слои общества, терял лишь узкий слой правлящей партийной и государственной бюрократии.

1b) příčestí v roli přívlastku rozvitého v postpozici → adjektivní kondenzátor (2 případy, 33,3%)

Prezident republiky zdůraznil, že naše opatrnost postupu se historicky ukáže, protože jsme s Berlínem mluvili přes Anglii, která je svědkem informovaným o našem postupu.

Президент республики подчеркнул, что наша осторожность исторически оправдана, поскольку мы разговаривали с Берлином через Англию, которая является информированным свидетелем нашего образа действий.

2a) participium v roli přívlastku rozvitého v postpozici → nominální vazba (1 případ, 16,7%)

Petiční výbor Věrní zůstaneme, sdružující levicovou inteligenci a kritizující vládu za její politiku vůči Henleinově straně, zaslal tehdy Benešovi telegram, obsahující následující požadavky: „Žádáme, aby se vláda ihned obrátila na Společnost národů o pomoc podle paragrafu jedenáctého jejího Paktu.

Петиционный комитет «Останемся верными», объединивший левую интеллигенцию и выступавший с критикой политики правительства по отношению к партии Генлейна, направил Э. Бенешу телеграмму следующего содержания: «Мы требуем, чтобы правительство немедленно обратилось за помощью в Лигу наций в соответствии со статьей 11 ее Устава.

2b) příčestí v roli přívlastku rozvitého v postpozici → předložková/nominální vazba (2 případy, 33,3%)

Chápal jsem, proč tuto otázku nastolují ti, kdo prostě nevěřili reformní politice vedené komunisty a chtěli nezávisle, mimo KSČ, vstoupit do hry.

Мне было понятно, когда о многопартийной системе говорили те, кто вообще не верил в возможность реформ под руководством коммунистов и стремился к самостоятельной политической игре, независимой от КПЧ.

Pro reformu však, jak jsem již naznačil, bylo možné starý diktátorský systém, ovládaný KSČ, postupně získat, neboť si sám již uvědomoval svou hlubokou krizi.

Я считал более надежным реформировать старую систему во главе с КПЧ, ибо партия сама все больше осознавала, что переживает глубокий кризис.

b) posuny z nominální nevětné propozice/ nulového prvku v konstrukci s participiém či příčestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici (9 případů)

Stejně jako v překladech opačným směrem se i v překladech do ruštiny objevilo několik případů, kdy byla nevětná nominální propozice či nulový prvek v originálu přeložena pomocí konstrukce s participiém nebo příčestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici. Tyto případy do výzkumu opět nezapočítáváme, neboť se v textu originálu nejedná o prvky, které by byly předmětem našeho výzkumu, tedy o prostředky syntaktické kondenzace. Tyto případy však pro zajímavost přesto zmiňujeme.

nominální nevětná propozice/ nulový prvek → konstrukce s participiém či příčestím v roli přívlastku rozvitého v postpozici (9 případů)

Za takových podmínek už by to mohlo být poslední, trvalou garancí vývoje pluralitního demokratického systému, a nikoli především nebo výlučně krokem, který by rozpoutal boj o ovládnutí nedemokratické, diktátorské mašinérie moci jiným politickým subjektem než KSČ.

При таких условиях она могла бы стать элементом, прочно гарантирующим переход к плюралистической демократической системе, а не политическим шагом, который развязал бы скорее борьбу за овладение существовавшим

недемократическим механизмом управления обществом, победу в которой могла одержать другая, пусть и некоммунистическая партия.

Přišel krátce poté, co bylo Londýnu sděleno, že Masarykova odpověď je definitivní a že vláda již nic nového nepošle.

Он прибыл вскоре после того, как Лондону было сообщено, что ответ, переданный Я. Масариком, окончательный и что чехословацкое правительство ничего другого уже не скажет.

Kolem 18.hodiny měla opakovat tento návrh i Anglie. Místo toho, jak známo, přinesl Newton Benešovi před 18. hodinou Chamberleinovo sdělení, že Československo bude druhý den napadeno.

Вместо этого около 18 часов Б. Ньютон принес Э. Бенешу послание Н. Чемберлена, предупреждающее, что на следующий день на Чехословакию будет совершено нападение Германией.

2.2.2.4 Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici v češtině a jejich překlad do ruštiny

Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici byly v analyzovaném textu při překladu z češtiny do ruštiny vždy zachovány. Pouze se objevil jeden případ, kdy byl nulový prvek přeložen pomocí příčestí v roli přívlastku rozvitého v prepozici. Ačkoli se v tomto případě také jedná o posun k explicitnějšímu vyjádření, nebudeme ho do našeho výzkumu započítávat, protože v textu originálu jako ekvivalent nefigurují žádný z prostředků syntaktické kondenzace, na které se v této práci zaměřujeme.

nulový prvek → příčestí v roli přívlastku rozvitého v prepozici (1 případ)

Německá diplomacie komentovala tento fakt jako největší blamáž Společnosti národů.

Даже германская дипломатия расценила создавшееся в Лиге наций положение как позорное.

2.2.2.5 Adjektivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny

Při překladu adjektivních kondenzátorů z češtiny do ruštiny došlo celkem ke třem posunům, které představují 17,6% z celkového počtu adjektivních kondenzátorů v českém originálním korpusu. Ve všech třech případech došlo k překladu pomocí implicitnějšího prostředku.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (3 případy; 100%)

Ve všech třech případech, kdy byl při překladu použit implicitnější prostředek, došlo k posunu k nulovému prvku nebo nominální vazbě:

1) adjektivní kondenzátor → nulový prvek/nominální vazba (3 případy, 100%)

Považoval jsem za jediné prakticky možné převádět existující systém totalitní diktatury k politické pluralitní demokracii tak, aby doposud monopolně a diktátorsky vládnoucí komunistická strana nepozbyla hegemonii dříve, než se v praxi vytvoří fungující mechanismy demokratického systému.

Единственно возможным, по моему мнению, был такой переход от тоталитарной системы к плюралистической демократии, при котором правящая коммунистическая партия, несмотря на свой вчерашний монополизм и диктаторство, сохраняла бы гегемонию до тех пор, пока не сформируются и начнут действовать механизмы демократической системы.

Že to nebude na sjezdu samém, bylo jasné, neboť sjezdy vládnoucích komunistických stran tradičně jen stvrzují převraty, k nimž dochází před nimi, a slouží k tomu, aby si nově dosazený vládce vytvořil již podle svého obrazu celý nový ústřední výbor.

Было ясно, что смена будет произведена не на самом съезде, поскольку съезды правящих коммунистических партий традиционно лишь подтверждают факт совершившихся переворотов. Новый руководитель также использует съезд для формирования «своего» ЦК.

2.2.2.6 Substantivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny

Při překladu českých substantiv s predikační potencí došlo k celkem patnácti posunům, což odpovídá 19% z celkového výskytu toho jevu v českém originálu.

V devíti případech se překladatelé rozhodli pro implicitnější způsob vyjádření a v šesti případech se pak přiklonili k explicitnějšímu způsobu vyjádření.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (9 případů; 60%)

Při překladu českých substantiv s predikační potencií směrem k implicitnějšímu vyjádření došlo ke dvěma druhům transformace, a to v infinitivní kondenzátor a nulový prvek.

1) substantivum s predikační potencií → infinitivní kondenzátor (5 případů; 55,6%)

Státní tajemník Hull vyzval všechny americké zastupitelské úřady, aby organizovali zaslání poselství do Prahy a do Berlína, vyzývajících k záchráně míru.

Государственный секретарь К. Хэлл распорядился, чтобы американские представительства организовали отправку в Прагу и Берлин телеграмм, призывающих сохранить мир.

Ale je určitá naděje, že by Praha mohla ještě před vypršením lhůty nabídnout Německu okupaci některých území, čímž by se vyhnula obviněním, že se uchyluje k liknavým manévřům.

Однако если бы Прага еще до истечения срока сама предложила Германии окупировать некоторые территории, то этим избежала бы обвинений в том, что она прибегает к различного рода маневрам, чтобы выиграть время.

2) substantivum s predikační potencií → nulový prvek (4 případy; 44,4%)

Dodržováním formálně platných vztahů tohoto druhu v praxi a reformou volebního zákona bylo možné podstatně rozrušit systém totalitní diktatury, aniž by se zatím sáhlo na problém neexistence několika politických stran.

Соблюдая эти формальные нормы на практике и изменив избирательную систему, можно было осязательно подорвать тоталитарный режим, даже не ставя изначально вопрос о многопартийной системе.

b) posuny k explicitnějšímu vyjádření (6 případů; 40%)

1) substantivum s predikační potencií → verbum finitum (2 případy; 33,3%)

Kromě toho byl připraven apel, který měl být odevzdán Radě v okamžiku jejího zasedání.

Кроме того, было подготовлено обращение, которое должно было быть вручено Совету, когда он будет созван.

2) substantivum s predikační potencií → přechodníková konstrukce (4 případy; 66,6%)

Později, když sovětské tanky zvalcovaly jeviště československé politické scény a ne jeden zdánlivý balvan se při tom ukázal být jen kupkou bláta, jsem se nejednou bavil sledováním vývoje některých před časem jednoznačně uznávaných „progresivistů“: Oldřicha Černíka, Čestmíra Císaře, Gustava Husáka, ale také Radovana Richty nebo Jiřího Šotoly, o mnoha „progresivních“ na Slovensku ani nemluvě.

Позднее, когда на политическую сцену вышли советские танки и когда многие вчерашние «гиганты» на поверку оказались карликами, я не раз потешался, наблюдая за трансформацией некоторых еще недавно всеми признанных «прогрессивных»: Олдржиха Черника, Честмира Цисаржа, Густава Гусака, Радована Рихты или Иржи Шотолы, не говоря уже о ряде «прогрессивных» деятелей в Словакии.

c) posuny od nulového prvku v substantivní kondenzátor (3 případy)

nulový prvek → substantivum s predikační potencií (3 případy)

Již 28. září sdělila britská delegace Halifaxovi, že by byly potíže pravděpodobně i na půdě Rady, kde předseda tajemník soudí, že usnesení o agresi je nepravděpodobné, protože Švédsko, Belgie a Litva se bojí Německa.

Уже 28 сентября британская делегация сообщила Э. Галифаксу, что могут возникнуть трудности и в Совете Лиги наций, где председатель и секретарь считают, что принятие постановления об агрессии является маловероятным, так как Швеция, Бельгия и Литва побоятся высказаться против Германии.

Crutzescu měl na toto téma rozhovor s Masaříkem, který byl 22. září spolu s Preissem jedním z iniciátorů krajně pravicového kabinetu.

На эту тему Р. Круцеску имел беседу с Г. Масаржиком, который 22 сентября вместе с Я. Прейссом был одним из инициаторов создания крайне правого кабинета.

2.2.2.7 Infinitivní kondenzátory v češtině a jejich překlad do ruštiny

Při překladu infinitivních konstrukcí z češtiny do ruštiny došlo pouze k osmi posunům, což odpovídá 20% z celkového výskytu daného jevu v českém originálu. Ve všech zmíněných případech došlo k překladu pomocí implicitnějšího prostředku.

a) posuny k implicitnějšímu vyjádření (8 případů, 100%)

1) infinitivní konstrukce → verbum finitum (3 případy; 37,5%)

Bylo takticky správné předsunovat vždy Anglii a Francii.

Тактически правильно было то, что всегда мы выдвигали вперед Англию и Францию.

A z ekonomického, sociologického, právního i historického hlediska se zdálo být v roce 1967 v Československu velmi mnoho vnitřních předpokladů pro zdar takového pokusu.

В Чехословакии же в 1967 году, как представляется, было немало внутренних предпосылок экономического, социального, правового и исторического характера для успешного проведения подобного эксперимента.

2) infinitivní konstrukce → substantivum s predikační potencí (5 případů; 62,5%)

S tím úzce souvisela i možnost vyřadit z činnosti vládnoucí strany a jejího aparátu problémy direktivního řízení hospodářství.

С этим была тесно связана перспектива отделения правящей партии от директивного руководства экономикой.

Považoval jsem za jediné prakticky možné převádět existující systém totalitní diktatury k politické pluralitní demokracii tak, aby doposud monopolně a diktátorsky vládnoucí

komunistická strana nepozbyla hegemonii dříve, než se v praxi vytvoří fungující mechanismy demokratického systému.

Единственно возможным, по моему мнению, был такой переход от тоталитарной системы к плюралистической демократии, при котором правящая коммунистическая партия, несмотря на свой вчерашний монополизм и диктаторство, сохраняла бы гегемонию до тех пор, пока не сформируются и начнут действовать механизмы демократической системы.

b) posuny z nulového prvku v infinitivní konstrukci (2 případy)

nulový prvek → infinitivní konstrukce (2 případy)

Byl sice připojen dovětek, že britská vláda nemůže dávat žádné rady, jak by mělo Československo postupovat, ale dokument jako celek měl pouze jediný smysl: chcete-li zachránit svou národní existenci, musíte přijmout Hitlerovo memorandum.

И хотя в документе имелась приписка, что британское правительство не может давать никаких советов, как Чехословакии следует поступить, однако в целом это послание Н. Чемберлена имело лишь единственное назначение — внушить чехам: если вы хотите спасти свой народ, то должны принять меморандум Гитлера.

2.2.2.8 Shrnutí výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do ruštiny

V této kapitole se pokusíme shrnout výsledky, ke kterým jsme dospěli během analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v rámci prostředků s různou mírou predikační sevřenosti v překladech z češtiny (ČO) do ruštiny (RP). Následující tabulka ukazuje počet posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v rámci daného jevu, a také procentuální podíl na celkovém počtu posunů v příslušném textu (v RP1 a RP2). Poslední dva sloupce vpravo zachycují hodnoty pro korpus obou překladů z češtiny do ruštiny (RR).

Analyzovaný jev	Posun k volnějšímú/těsnějšímú vyjádření	Výskyt v RP1	Podíl v RP1	Výskyt v RP2	Podíl v RP2	Celkem výskyt v RP	Celkem podíl v RP
VF	implicitnějšímú	25	100%	31	100%	56	100%
	explicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
PŘ	implicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
	explicitnějšímú	0	0%	1	100%	1	100%
PPO	implicitnějšímú	3	100%	2	100%	5	100%
	explicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
PPR	implicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
	explicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
AK	implicitnějšímú	3	100%	0	0%	3	75%
	explicitnějšímú	0	0%	1	100%	1	25%
SK	implicitnějšímú	4	44,5%	5	83,3%	9	60%
	explicitnějšímú	5	55,5%	1	16,7%	6	40%
INF	implicitnějšímú	0	0%	0	0%	0	0%
	explicitnějšímú	7	100%	1	100%	8	100%

Tabulka č.7 - Analýza posunů k implicitnějšímú/explicitnějšímú vyjádření v překladech do ruštiny (v RP1, RP2 a celém korpusu ruských překladů).

Při překladu verba finita, jakožto nejexplicitnějšího z analyzovaných jevů, směrem do ruštiny došlo v obou textech pouze k posunům k implicitnějšímú vyjádření (v RP1 25krát, v RP2 31krát). Při překladu tohoto jevu tedy došlo v případě posunů ke 100%ní implicitaci. U určitých slovesných tvarů také došlo směrem do ruštiny k nejvyšší frekvenci posunů. U přechodníkových kondenzátorů jsme naopak zaznamenali 100%ní explicitaci. Ovšem tento výsledek nelze považovat za zcela směrodatný, a to kvůli minimální absolutní hodnotě posunů. V RP1 totiž nedošlo k posunu ani jednou a v RP2 pouze jednou, a to směrem k explicitnějšímú způsobu vyjádření. Opačná situace nastala při překladu participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici. Tady dosahovala hodnota absolutního počtu posunů v celém korpusu pěti. Ve všech případech však směrem k implicitnějšímú vyjádření, čili se zde jedná o 100%ní implicitaci. U participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici nedošlo v celém korpusu k žádnému posunu. U adjektivních kondenzátorů jsme zaznamenali o 50% silnější tendenci k implicitnějšímú vyjádření. V RP1 přitom došlo ke 100%ní implicitaci s třemi posuny, zatímco v RP2 došlo ke

100%ní explicitaci, avšak pouze s jedním posunem. V celkovém korpusu převažovala implicitace nad explicitací o 20% rovněž u substantiv s predikační potenci. U infinitivu jsme, vzhledem k jejich umístění na konci stupnice prostředků syntaktické kondenzace seřazených sestupně podle klesající explicitnosti, zaznamenali 100%ní explicitaci, a to v obou překladech. Tato tendence byla u infinitivů zastoupena celkem osmi posuny.

V následující tabulce porovnáme počet posunů k implicitnějšímu a explicitnějšímu vyjádření v obou ruských překladech, abychom zjistili případné rozdíly v idiolektu obou překladatelů.

	RP1	RP2
Posuny k implicitnějšímu vyjádření	35	38
Posuny k explicitnějšímu vyjádření	12	4
Celkem posunů	47	42

Tabulka č.8 - Počet posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v ruských překladech u každého překladatele zvlášť.

Z tabulky vyplývá, že počet posunů k těsnějšímu vyjádření je v obou překladech téměř stejný (v RP2 je těchto posunů o tři více). O něco znatelnější je rozdíl v počtu posunů směrem k volnějšímu vyjádření. V RP1 se jich vyskytlo dvanáct, zatímco v RP2 pouze čtyři. V tomto ohledu se tedy překladatelé mírně rozcházejí.

Následující tabulka zachycuje celkový počet a procentuální podíl posunů k těsnějšímu/volnějšímu způsobu vyjádření v obou textech zvlášť a následně i v celém korpusu.

	Výskyt v RP1	Podíl v % v RP1	Výskyt v RP2	Podíl v % v RP2	Výskyt celkem v RP	Podíl v % celkem v RP
Posuny k implicitnějšímu vyjádření	35	74,5%	38	90,5%	73	82%
Posuny k explicitnějšímu vyjádření	12	25,5%	4	9,5%	16	18%
Celkem posunů	47	100%	42	100%	89	100%

Tabulka č.9 - Celkové vyhodnocení posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v RP1, RP2 a celém korpusu překladů do ruštiny.

Tato tabulka ukazuje, že v korpusu překladů z češtiny do ruštiny výrazně převažují posuny k implicitnějšímu vyjádření nad posuny k vyjádření explicitnějšímu, a to o 64%. V RP1 přitom posuny k implicitnějšímu vyjádření převažují o 49%, v RP2 pak o celých 81%. Tento výsledek je částečně možné odůvodnit snahou překladatelů

přiblížit se žánrově-stylistickým konvencím daného žánru v ruštině a nekopírovat syntaktické struktury českého originálu. Podle žánrově-stylistických konvencí by totiž při překladu do ruštiny skutečně mělo vzhledem ke zjištěným charakteristikám paralelních ruských textů docházet k těsnějšímu způsobu vyjádření. Nakolik však zjištěná tendence k implicitaci odpovídá žánrově-stylistickým konvencím populárně-naučných textů v ruštině, a nakolik může souviset s explicitační hypotézou, vyjde najevo v poslední části našeho výzkumu při srovnání překladů do ruštiny s paralelními ruskými texty a také výchozími texty českými, ze kterých se při překladu vycházelo.

Vzhledem k tomu, že explicitační hypotéza spočívá v převaze explicitačních tendencí nad implicitačními v obou směrech překladu, tj. bez ohledu na žánrově-stylistické konvence, znamená tento výsledek, že se nám explicitační hypotéza nemůže jednoznačně potvrdit, a to ani v případě, že by se v opačném směru překladu prokázala explicitace způsobená samotným procesem překladu.

2.2.3 Porovnání výsledků analýzy posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v rusko-českých a česko-ruských překladech

V této kapitole shrneme a porovnáme celkový počet a procentuální podíl posunů v obou překladových korpusech.

	Výskyt v ČP	Podíl v % v ČP	Výskyt v RP	Podíl v % v RP
Posuny k implicitnějšímu vyjádření	36	38,7%	73	82%
Posuny k explicitnějšímu vyjádření	57	61,3%	16	18%
Celkem posunů	93	100%	89	100%

Tabulka č. 10 – Porovnání posunů směrem k implicitaci/ explicitaci v ČP a RP

Z tabulky vyplývá, že v ČP došlo k 1,04krát vyšší frekvenci posunů než v RP. Výrazně se liší podíl na implicitaci/explicitaci. Zatímco v ČP převažuje tendence k explicitnějšímu vyjádření (převažuje nad tendencí opačnou o 22,6%), v RP výrazně převažuje tendence k implicitnějšímu způsobu vyjádření, která převažuje nad tendencí k opačnému způsobu vyjádření o 64%. Tento výsledek tedy nepotvrzuje explicitační hypotézu, která předpokládá explicitaci v obou směrech překladu.

2.3 Kontrastivní kvantitativní analýza překladů a původních textů

Ve třetí části výzkumu podrobíme shodné kvantitativní analýze jako v kapitole 2.1 překlady do češtiny a poté do ruštiny a porovnáme je z hlediska implicitnosti/explicitnosti s původními texty v obou jazycích. Zjistíme tak, zda je překlad v porovnání s paralelními texty v obou jazycích explicitnější či nikoli. Nejprve provedeme vždy kvantitativní analýzu obou překladů zvlášť, abychom upozornili na případné rozdíly mezi jednotlivými překladovými texty v daném jazyce, a poté budeme s dvojicemi překladových i původních textů pracovat jako s jedním korpusem.

Budeme tedy opět zjišťovat výskyt a procentuální podíl na celkovém počtu analyzovaných jevů u verba finita, přechodníkových kondenzátorů, participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici a prepozici, adjektivních, substantivních a infinitivních kondenzátorů.

2.3.1 Překlady do češtiny

V této kapitole provedeme kvantitativní analýzu úryvků z knihy Nikolaje Michajloviče Charlamova *Nesnadné posláni* (ČP1) a Pavla Andrejeviče Žilina *Druhá světová válka – souvislosti a poučení* (ČP2).

2.3.1.1 Kvantitativní analýza překladů do češtiny

Následující tabulka ukazuje výsledky kvantitativní analýzy překladů z ruštiny do češtiny. V levém sloupci je vždy uvedena absolutní hodnota výskytu daného jevu, v pravém sloupci pak procentuální podíl na celkovém výskytu všech analyzovaných jevů v daném textu.

Analyzovaný jev	Počet výskytů v ČP1	Podíl v % v ČP1	Počet výskytů v ČP2	Podíl v % v ČP2
VF	365	78,3%	231	59,4%
PŘ	3	0,6%	0	0%
PPO	9	1,9%	17	4,4%
PPR	3	0,6%	3	0,8%
AK	12	2,6%	5	1,3%
SK	48	10,3%	106	27,2%
INF	26	5,7%	27	6,9%
Celkem	466	100%	389	100%

Tabulka č. 11 – Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v překladech do češtiny.

Analýza ukázala poměrně výrazný rozdíl ve výskytu verba finita v ČP1 a ČP2. Jeho podíl je v ČP1 o 18,9% vyšší než v ČP2, a to přesto, že jsme v ČP2 zaznamenali více posunů explicitnějšímu vyjádření. Důvodem vyššího podílu verba finita v ČP1 může být explicitnější RO1. O vyšší explicitnosti v ČP1 svědčí tedy i ostatní hodnoty. Výrazný rozdíl jsme zjistili ve výskytu substantiv s predikační potencií. Tento vysoce kondenzovaný a implicitní prostředek převažuje o 16,9% v ČP2 (výskyt v ČP1 10,3%, v ČP2 27,2%), čímž se značně kompenzuje právě vyšší frekvence určitého slovesa v ČP1. U přechodníkových konstrukcí, které jsou nejexplicitnějším kondenzátorem, je jejich výskyt v ČP1 0,6%, zatímco v ČP2 je jejich výskyt nulový. Participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v postpozici jsou v ČP2 častější o 2,5%, participiální kondenzátory v roli přívlastku rozvitého v prepozici pak v ČP2 převažují o pouhé 0,2%. Adjektivní kondenzátory se na celkovém výskytu analyzovaných jevů vyšší měrou podílejí v ČP1 (ČP1 2,6%, zatímco ČP2 1,3%). U infinitivů tvoří podíl na všech analyzovaných jevech v ČP1 5,7%, v ČP2 pak 6,9%.

2.3.1.2 Porovnání překladů do češtiny s původními texty

V této kapitole porovnáme výsledky kvantitativní analýzy korpusu českých překladů s korpusem českých paralelních textů, abychom zjistili, zda se vůči nim vyznačují vyšší mírou explicitnosti či nikoli. Zároveň hodnoty českého překladového korpusu porovnáme s výsledky kvantitativní analýzy korpusu ruských originálů, ze kterých se při překladu vycházelo. To by nám mělo umožnit lépe objasnit případné příčiny rozdílů mezi charakteristikami českých překladů a českých paralelních textů.

Analyzovaný jev	Výskyt v ČO	Podíl v % v ČO	Výskyt v ČP	Podíl v % v ČP	Výskyt v RO	Podíl v % v RO
VF	653	79,1%	596	69,7%	567	65,5%
PŘ	4	0,5%	3	0,4%	14	1,6%
PPO	22	2,7%	26	3%	33	3,8%
PPR	10	1,2%	6	0,8%	6	0,7%
AK	17	2,1%	17	2%	15	1,7%
SK	79	9,6%	154	18%	165	19,1%
INF	40	4,8%	53	6,1%	65	7,6%
Celkem	825	100%	855	100%	865	100%

Tabulka č.12 – Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v českých originálech, překladech do češtiny a ruských originálech.

Při překladu z ruštiny do češtiny se jedná o překlad z jazykového systému, který preferuje nominálnější způsob vyjadřování, do jazykového systému, který je více verbální. Logicky by tedy mělo dojít k explicitaci způsobené žánrově-stylistickými konvencemi. V kapitole 2.2.1.8, kde jsme se zabývali analýzou posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do češtiny, jsme zjistili, že posuny k explicitnějšímu vyjádření převažují nad posuny směrem opačným o 22,6%. Abychom však z těchto výsledků mohli odvodit potvrzení explicitační hypotézy, i když pouze částečné, protože v opačném směru překladu se nám ji potvrdit nepodařilo, muselo by ze srovnání charakteristik z kvantitativní analýzy českých překladů vyplynout, že jsou explicitnější než charakteristiky korpusu českých paralelních textů. Z tabulky však již z hodnot zjištěných u prvního analyzovaného jevu, tedy verba finita, jasně vyplývá, že české překlady stojí mezi českými a ruskými původními texty. České překlady tedy z hlediska verba finita nejsou explicitnější než české originály (jejich podíl v ČO 79,1%, v ČP 69,7%). Zároveň jsou však explicitnější než originály ruské (podíl určitých sloves v RO je 65,5%). Vzhledem k tomu, že český překlad se tu zjištěnými hodnotami poměrně výrazně vzdaluje českému originálu (celkem o 9,4%), můžeme z toho usoudit, že překladatelé se sice snaží přiblížit syntaktické struktury paralelních českých textů, zároveň se však nechávají ovlivnit syntaktickými strukturami ruského originálu. S ohledem na přechodníkové kondenzátory je český překlad explicitnější jak než ruský originál, tak než originál český. Zjištěné rozdíly však nejsou nijak vysoké. V českém překladu se přechodníky na celkovém výskytu analyzovaných jevů podílejí o 0,1% méně než je tomu v českých originálních textech a o 1,2% méně než v původních textech ruských. Český překlad se mírou explicitnosti nachází mezi českými a ruskými originály také v případě participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici (ČO 2,7%, ČP 3%, RO 3,8%), participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici (ČO 1,2%, ČP 0,8%, RO 0,7%), a také v případě adjektivních kondenzátorů (ČO 2,1%, ČP 2%, RO 1,7%). Poměrně výrazně implicitnější než český originál je český překlad v souvislosti se substantivními kondenzátory. Ze zjištěných hodnot vyplývá, že na překladatele při překladu tohoto jevu působil úzus ruského originálu. Tam tvoří podíl substantiv s predikační potencií 19,1%. V českém překladu pak 18%, tedy o pouhých 1,1% méně. (Významně k tomu zřejmě přispěl zejména překladatel ČP2, jak vyplývá z předešlé kapitoly 2.3.1.1.) V českém korpusu paralelních textů oproti tomu tvoří substantivní kondenzátory pouze 9,6%ní podíl na celkovém výskytu všech analyzovaných jevů, což je o 8,4% méně než

v českém překladu. Hodnoty zjištěné u infinitivních kondenzátorů rovněž situují český překlad na pozici mezi českým a ruským originálem. Český překlad je o 1,3% implicitnější než český paralelní text a o 1,5% explicitnější než originál ruský.

Celkově lze říci, že srovnání výsledků kvantitativní analýzy českých překladů s původními českými a ruskými texty platnost explicitační hypotézy nepotvrdilo, protože české překlady nevykazují vyšší míru explicitnosti než české originály. Spíše lze říci, že se překladatelé snažili respektovat úzus ruského originálu, protože český překlad je v některých případech výrazně implicitnější než paralelní český originál.

2.3.2 Překlady do ruštiny

V této kapitole provedeme kvantitativní analýzu ruských překladů z knihy Zdeňka Mlynáře *Moroz udaril iz Kremlja* (RP1) a Václava Krále *Dni, kotoryje potrjasli Čechoslovakiju* (RP2).

2.3.2.1 Kvantitativní analýza překladů do ruštiny

V následující tabulce uvádíme počet výskytů jednotlivých analyzovaných jevů a jejich procentuální podíl na celkovém výskytu v RP1 a RP2.

Analyzovaný jev	Počet výskytů v RP1	Podíl v % v RP1	Počet výskytů v RP2	Podíl v % v RP2
VF	254	71,3%	359	74,2%
PŘ	10	2,9%	6	1,2%
PPO	18	5,1%	22	4,5%
PPR	4	1,1%	2	0,4%
AK	11	3,1%	12	2,5%
SK	40	11,2%	52	10,8%
INF	19	5,3	31	6,4%
Celkem	356	100%	484	100%

Tabulka č.13 – Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v překladech do ruštiny.

Tabulka ukazuje rozdíly v zastoupení jednotlivých analyzovaných jevů v obou textech. Verbum finitum je četnější v RP2 o celých 105 výskytů. Procentuálně je tento jev zastoupen v RP2 o 2,9% více. Ostatní rozdíly ve výskytu jsou spíše drobné.

Přechodníkové konstrukce se v RP1 podílí na celkovém výskytu analyzovaných jevů 2,9%, zatímco v RP2 1,2%. U participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici je jejich podíl v RP1 o 0,6% vyšší než v RP2 (RP1 5,1%, RP2 4,5%). Procentuální zastoupení participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici činí v RP1 1,1%, v RP2 0,4%. O něco málo vyšší podíl na celkovém výskytu všech analyzovaných jevů je v RP1 i u adjektivních kondenzátorů (RP1 3,1%, RP2 2,5%). Rozdíl v procentuálním výskytu substantivních kondenzátorů činí 0,4%, přičemž jsou hojněji zastoupeny v RP1. U infinitivních konstrukcí je jejich podíl v RP1 o 1,1% nižší než v RP2 .

2.3.2.2 Porovnání překladů do ruštiny s původními texty

V této kapitole provedeme srovnání ruských překladů s ruskými originálními texty, abychom zjistili, zda je překlad explicitnější než paralelní text či nikoliv. Uvádíme též hodnoty zjištěné při kvantitativní analýze českých originálů, abychom mohli charakteristiky ruských originálů porovnat i s nimi. To by nám mělo pomoci lépe zhodnotit, jaké jsou příčiny případných rozdílů mezi ruskými překlady a ruskými originály, respektive zda mohou být případné rozdíly ovlivněny českými originály, ze kterých se při překladu do ruštiny vycházelo.

Analyzovaný jev	Výskyt v RO	Podíl v % v RO	Výskyt v RP	Podíl v % v RP	Výskyt v ČO	Podíl v % v ČO
VF	567	65,5%	613	73%	653	79,1%
PŘ	14	1,6%	16	1,8%	4	0,5%
PPO	33	3,8%	40	4,8%	22	2,7%
PPR	6	0,7%	6	0,7%	10	1,2%
AK	15	1,7%	23	2,7%	17	2,1%
SK	165	19,1%	92	11%	79	9,6%
INF	65	7,6%	50	6%	40	4,8%
Celkem	865	100%	840	100%	825	100%

Tabulka č.14 – Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v ruských originálech, překladech do ruštiny a českých originálech.

K jednoznačnému potvrzení explicitační hypotézy by v této části výzkumu došlo pouze v případě, kdyby se ruský překlad jevil jako explicitnější vůči oběma originálním textům. Tato skutečnost se však neprokázala. Při překladech z češtiny do ruštiny se

jedná o případ, kdy je jazyk originálu explicitnější než jazyk překladu, a tudíž by při překladu mělo s ohledem na žánrově-stylistické konvence docházet spíše k implicitaci. To se také potvrdilo jak při analýze posunů (viz. 2.2.2.8), tak při tomto srovnání výsledků kvantitativní analýzy ruského překladu a českého originálu. V českém originálu se vyskytuje vyšší podíl nejexplicitnějšího z analyzovaných jevů, tedy nekondenzovaného verba finita. Jeho hodnoty jsou v RP 73% a v ČO 79,1%. Zároveň se však ukázalo, že při posuzování podílu verba finita na celkovém výskytu analyzovaných jevů je ruský překlad explicitnější než ruský originál, a to o 7,5%. Příčinou může být vliv českého originálu na překlad, a tudíž interference, které se překladatelé dopustili. U přechodníkových konstrukcí analýza přinesla výsledky, podle kterých je ruský překlad explicitnější než ruský i český originál. Naměřené procentuální, jakož i absolutní hodnoty výskytu jsou však poměrně nízké, a proto méně směrodatné (RO 1,6%, RP 1,8%, ČO 0,5%). Tento výsledek lze nicméně interpretovat jako snahu překladatelů přiblížit se syntaktické struktuře ruského paralelního textu. Respektovat ruský jazykový úzus se překladatelé snažili i při překladu participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici. Jejich výskyt v ruském překladu přesáhl o 1% hodnoty výskytu v ruském paralelním textu a o 2,1% v českém originálu. Žánrově-stylistickým konvencím paralelních ruských textů se ruský překlad s naprostou přesností přiblížil v případě participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici (RO 0,7%, RP 0,7%, ČP 1,2%). Adjektivní kondenzátory jsou nejhojněji zastoupeny v ruském překladu (2,7%), v českém originálu činí jejich podíl na celkovém výskytu všech analyzovaných jevů 2,1% a v ruském originálu pak 1,7%. Pokud se podíváme na kapitulu 2.2.2., zjistíme, že adjektivní kondenzátory se do textu překladu ve všech třech případech dostávaly jako způsob náhrady za prostředky explicitnější. Proto je můžeme považovat za prostředky spíše implicitnější. V návaznosti na toto zjištění můžeme ruský překlad z hlediska adjektivních kondenzátorů považovat za implicitnější nejen než český originál, ale i než originál ruský, což je spíše výjimka. S ohledem na substantivní kondenzátory je nejimplicitnější ze všech třech srovnávaných korpusů ruský originál, podíl substantivních kondenzátorů tu činí 19,1%. Oproti němu je ruský překlad s 11%ním podílem tohoto jevu explicitnější. V porovnání s českým originálem, kde substantivní kondenzátory představují 9,6% ze všech analyzovaných jevů, se pak ruský překlad jeví jako implicitnější. Výrazný rozdíl mezi hodnotami u substantiv s predikační potencií v RP a RO může být způsoben idiolektem autora RO2, podle kterého jsme spoluurčovali jazykový úzus pro ruštinu. Zmíněný autor RO2

nadměrně užíval substantivní kondenzátory na úkor verba finita. U infinitivních kondenzátorů se ruský překlad rovněž nachází mezi ruským a českým originálem (RO 7,6%, RP 6%, ČO 4,8%). Je tedy explicitnější než ruský paralelní text, ale implicitnější než český originál.

Celkově lze říci, že se překladatelé při překladu do ruštiny snažili přiblížit syntaktické struktury paralelních ruských textů a nekopírovat syntaktickou strukturu českých originálů, což je zřejmé především z výskytu participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici, přechodníkových kondenzátorů a participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici. U posledních dvou jmenovaných jevů hodnoty procentuálního výskytu v ruských překladech dokonce o něco málo převyšují hodnoty v paralelních ruských textech, a ještě více se tak vzdalují hodnotám českých originálů. S ohledem na rozdílnost žánrově-stylistických konvencí byli překladatelé přiměřeně implicitnější než český originál zejména při překladu verba finita, substantivních a infinitivních kondenzátorů.

3. Závěr

V této kapitole se pokusíme shrnout výsledky, ke kterým jsme dospěli v jednotlivých fázích výzkumu, a na jejich základě zhodnotit, zda se nám podařilo potvrdit či naopak vyvrátit explicitační hypotézu, podle níž by se překlad měl vyznačovat vyšší mírou explicitnosti než originál a zároveň paralelní text v cílovém jazyce.

V první části výzkumu jsme provedli kvantitativní analýzu původních ruských a českých textů, při níž jsme zjišťovali žánrově-stylistické konvence pro daný textový typ (posuzováno mírou explicitnosti z hlediska syntaktické kondenzace). Konkrétně jsme zjišťovali průměrnou frekvenci výskytu určitých slovesných tvarů, přechodníkových kondenzátorů, participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v postpozici, participiálních kondenzátorů v roli přívlastku rozvitého v prepozici, adjektivních, substantivních a infinitivních kondenzátorů. Nejprve jsme analyzovali každý text zvlášť, abychom poukázali na případné rozdíly mezi jednotlivými autory, a poté jsme s oběma originály v daném jazyce pracovali jako s jedním korpusem. Díky tomuto postupu jsme zjistili, že autor ruského originálu 1 užívá o 22,6% častěji verba finita než autor ruského originálu 2. Tento rozdíl je současně kompenzován vyšším výskytem substantivních kondenzátorů v ruském originálu 2, z čehož vyplývá, že ruský originál 1 je v porovnání s druhým originálním textem o něco explicitnější. Kvantitativní analýza obou českých originálů pak podala srovnatelné výsledky u obou z nich. Srovnání výsledků kvantitativní analýzy korpusů původních ruských a českých textů ukázalo, že čeština je v analyzovaném typu textu z hlediska užívání prostředků syntaktické kondenzace explicitnější než ruština. Zatímco čeština zde upřednostňuje vyjadřování pomocí verba finita, tedy prostředku nekondenzovaného, setkáme se v ruštině s vyšší mírou zastoupení především substantiv s predikační potencií.

Druhá část našeho výzkumu byla zaměřena na analýzu posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech. Nejprve jsme sledovali překlady z ruštiny do češtiny a posléze překlady směrem opačným. Vždy jsme se zaměřili na konkrétní prostředek syntaktické kondenzace a zjišťovali způsob, jakým byl převeden. Analyzované prostředky byly v této fázi shodné jako v předešlé kvantitativní analýze původních textů.

V překladech z ruštiny do češtiny došlo v 38,7% k implicitaci, zatímco k explicitaci došlo v 61,3% případů. Posuny k explicitnějšímu vyjádření převažovaly nad posuny směrem k vyjádření implicitnějšímu o 22,6%. Celkem došlo k 93 posunům. Z hlediska druhů posunů se v tomto směru překladu na explicitaci nejvíce podílelo rozvolňování infinitivních kondenzátorů a participiálních konstrukcí v roli přívlastku rozvíteho v postpozici verbem finitem. Tento výsledek nelze interpretovat jako potvrzení explicitační hypotézy, což vyšlo najevo až ze srovnání překladu s paralelními texty v cílovém jazyce (viz. níže stojící odstavec). Překlad se ve srovnání s nimi neprokázal jako explicitnější.

V překladech z češtiny do ruštiny však převažovaly posuny směrem k vyjádření implicitnějšímu, a to o 64%. Posuny k implicitnějšímu vyjádření přitom tvořily 82%, posuny směrem opačným pak pouhých 18%. Celkem došlo k 89 posunům. Pokud jde o druhy posunů, nejvyšší měrou se na tomto výsledku podílela kondenzace verba finita pomocí konstrukcí s přídělníkem v roli přívlastku rozvíteho v postpozici, a také pomocí substantivního a infinitivního kondenzátoru. Tento výsledek znamená, že se nám explicitační hypotéza nepotvrdila, neboť ta spočívá v převaze posunů k explicitnějšímu způsobu vyjádření v obou směrech překladu, tedy bez ohledu na žánrově-stylistické konvence, podle kterých by v tomto směru překladu skutečně mělo docházet spíše k implicitaci.

Ve třetí fázi výzkumu jsme provedli kvantitativní analýzu obou překladů, a to stejným způsobem, jako jsme na začátku zanalyzovali texty originálu. Poté jsme překlady porovnali z hlediska implicitnosti/explicitnosti s původními texty v obou jazycích.

Jak již bylo uvedeno výše, rusko-české překlady nevykázaly při srovnání s paralelními českými texty vyšší míru explicitnosti, a proto nelze tendenci k explicitaci, zjištěnou při překladu do češtiny, interpretovat jako potvrzení explicitační hypotézy, nýbrž jako zohlednění žánrově-stylistických konvencí, podle kterých by při překladu z ruštiny do češtiny skutečně měla být potlačena nominální složka a naopak posílena složka verbální. České překlady se z hlediska míry implicitnosti/explicitnosti nacházejí mezi ruským originálem a českými paralelními texty. Jsou tedy explicitnější než původní ruský text, ale implicitnější než původní texty v cílovém jazyce. Překladatelé se snažili respektovat žánrově-stylistické konvence češtiny, zároveň však lze pozorovat i jistý vliv ruského originálu na překlad.

Česko-ruské překlady, ve kterých byla v souladu s žánrově-stylistickými konvencemi obou jazyků zjištěna tendence k implicitaci, a které jsou tedy implicitnější než český originál, se ve srovnání s paralelními texty v ruštině projeví jako explicitnější, a to zejména z hlediska verba finita, substantivních a infinitivních kondenzátorů. Tento výsledek tedy rovněž explicitační hypotézu nepotvrdil. Spíše se ukázalo, že se překladatelé snažili zohlednit v syntaktické struktuře žánrově-stylistické konvence ruštiny, a byli proto při překladu v porovnání s českým originálem přiměřeně implicitnější.

Statistický výzkum zvolených korpusů tedy v oblasti syntaktické kondenzace explicitační hypotézu nepotvrdil, zato však prokázal v překladech intenci k zachování kulturního rázu textů, vlastního cílovému jazyku.

Resumé

Práce se zabývá problematikou explicitace jakožto univerzálií překladu a ověřuje platnost explicitační hypotézy na jevu syntaktické kondenzace v překladech publicistických textů z oblasti historie z ruštiny do češtiny a z češtiny do ruštiny.

V kapitole Východiska práce uvádí přehled nejvýznamnějších publikací, které se touto problematikou zabývaly. Na jejich základě pak přináší vymezení pojmů explicitnost a explicitace, ze kterých vychází. Následně zmiňuje základní klasifikaci tohoto jevu. Cílem práce je potvrdit či vyvrátit hypotézu, podle níž by se cílový text měl vyznačovat vyšší mírou explicitnosti než text výchozí, ze kterého se při překladu vycházelo. Zároveň by cílový text měl být explicitnější než paralelní text v cílovém jazyce. Tato podmínka platí pro překlady v obou směrech.

Empirická část sestávala z výzkumu explicitace zaměřeného na prostředky syntaktické kondenzace, neboť syntaktická kondenzace je podle Jelínka (1974) proces, při němž dochází ke konkurenci mezi vyjadřováním explicitním a implicitním. V první části samotného výzkumu byly pomocí kvantitativních metod porovnány ruské a české originály z hlediska užívání prostředků syntaktické kondenzace. Z analýzy vyplynulo, že čeština je v porovnání s ruštinou verbálnější, a celkově explicitnější.

Ve druhé části výzkumu byla provedena analýza posunů v překladech oběma směry, při níž bylo zjišťováno, zda jsou jednotlivé analyzované prvky převáděny spíše implicitněji nebo explicitněji. V překladech z ruštiny do češtiny se projevila tendence k explicitaci, která nad tendencí opačnou převažovala o 22,6%. V překladech z češtiny do ruštiny naopak o 64% převládala tendence k implicitaci. Tento výsledek odpovídá žánrově-stylistickým konvencím obou jazyků (posuzováno mírou explicitnosti z hlediska syntaktické kondenzace).

Ve třetí fázi výzkumu byla provedena kvantitativní analýza překladů oběma směry a překladové texty byly z hlediska explicitnosti porovnány s původními texty v obou jazycích. Ukázalo se, že překlady do češtiny jsou sice explicitnější než ruský originál, ze kterého se při překladu vycházelo, nicméně jsou implicitnější než paralelní český text. To může být způsobeno dvěma protichůdnými tendencemi - snahou překladatelů respektovat žánrově-stylistické konvence češtiny a zároveň působením vlivu ruského originálního textu. Překlady z češtiny do ruštiny se ve srovnání s ruskými paralelními texty projeví jako explicitnější, v porovnání s českým originálem však zůstávají implicitnější. Tímto výsledkem se tedy na analyzovaném vzorku explicitační hypotéza nepotvrdila, naopak se projevila snaha překladatelů přizpůsobit se úzu a konvencím cílového jazyka.

Výsledky, ke kterým práce dospěla, jsou shrnuty v kapitole Závěr.

Резюме

Настоящая работа посвящена проблематике эксплицирования как переводческой универсалии, и в ее задачи входит проверить правильность гипотезы переводческого эксплицирования на явлении синтаксической конденсации (сжатости) в переводах публицистических текстов исторической тематики с русского языка на чешский и с чешского языка на русский.

В главе Теоретические положения приводится перечень самых значимых публикаций из области данной проблематики, на основании которых формулируются понятия эксплицитности и эксплицирования. Далее затрагивается базовая классификация изучаемого явления. Цель работы заключается в подтверждении или опровержении гипотезы, согласно которой текст перевода по сравнению с текстом оригинала отличается большей степенью эксплицитности, причем текст перевода одновременно является более эксплицитным, чем параллельный текст на языке перевода. Данные условия распространяются на перевод в обоих направлениях.

Эмпирическая часть была посвящена проведению исследования в области средств синтаксической конденсации, так как по Йелинеку (1974) синтаксическая конденсация является процессом, при котором возникает конкуренция между эксплицитным и имплицитным выражением. В первой части исследования при помощи квантитативных методов проводилось сравнение русских и чешских оригиналов с точки зрения использования средств синтаксической конденсации. В результате анализа выяснилось, что чешский оригинал является более глагольным по сравнению с русским и в целом более эксплицитным.

Во второй части исследования был проведен анализ отдельных трансформаций в переводах в обоих направлениях, в процессе которого устанавливалось, носит ли перевод отдельных анализируемых средств более эксплицитный или скорее имплицитный характер. В переводах с русского на чешский наблюдалась тенденция к эксплицированию, которая преобладала над противоположной тенденцией на 22,6 %. Напротив, в чешско-русских переводах на 64 % преобладала тенденция к имплицитированию. Данный результат соответствует стилевым нормам обоих языков (относительно степени эксплицитности с точки зрения синтаксической конденсации).

В третьей части исследования был проведен квантитативный анализ чешско-русских и русско-чешских переводов, которые впоследствии сравнивались с точки зрения эксплицитности с оригинальными текстами на обоих языках. В результате выяснилось, что переводы на чешский язык хотя и отличаются большей степенью эксплицитности по сравнению с русским оригиналом, по сравнению с чешским параллельным текстом им свойственна большая степень имплицитности. Это можно объяснить двумя противоречивыми тенденциями: стремлением переводчиков учитывать стилевые нормы чешского языка и влиянием русского оригинала. Переводы с чешского на русский являются по сравнению с русским параллельным текстом более эксплицитными, но все же по сравнению с чешским оригиналом они более имплицитны. Из всего вышесказанного следует, что в анализируемых текстах гипотеза переводческого эксплицирования не подтвердилась; наоборот, было выявлено стремление переводчиков приспособиться к стилевым нормам переводящего языка.

Итоги настоящей работы подведены в главе Заключение.

Summary

The dissertation looks at explicitation as at a universal of translation and verifies explicitation hypothesis through analysis of syntactic condensation in Czech to English translations of journalistic texts on historical subjects.

In chapter *Starting points*, there is an overview of the most significant publications dealing with this subject. Based on these works, the dissertation determines the notions explicitness and explicitation and it goes on to outline the basic classification of this phenomenon. The aim of this dissertation is to verify or falsify the hypothesis, according to which the target text should have higher level of explicitness compared to parallel texts in the target language. This condition applies for translations both ways.

Empirical part comprised the research of explicitation, in particular of syntactic condensation, as according to Jelinek (1974) syntactic condensation is a process in which explicit and implicit expressions compete. In the first part of the research, quantitative methods were used to compare Russian and Czech original texts as for the means of syntactic condensation. The analysis showed that the Czech language is more verbal and on the whole more explicit than Russian.

In the second part of the research, an analysis of shifts in both ways translations was carried out, which was trying to establish whether individual units are translated more explicitly or implicitly. In translations from Russian to Czech the analysis revealed a tendency towards explicitation, which was 22,6% more likely than the opposite tendency. In translations from Czech to Russian, the tendency towards implicitness was found in 64% cases. The result is in line with genre-stylistic conventions of both languages (judged according to the level of explicitness from the point of view of syntactic condensation).

In the third phase of the research, a quantitative analysis of both ways translations was carried out and the explicitness of the translated texts was compared with original texts in both languages. It turned out that translations into Czech are more explicit than their Russian original, but more implicit than parallel Czech texts. The result could be that there are two opposing tendencies – the effort of the translators to respect genre-stylistic conventions of the Czech language and the influence of the Russian original text. Translations from Czech to Russian turned out to be more explicit when compared to Russian parallel texts, but in comparison with Czech originals they remain more implicit. This result of the sample analysis therefore has not verified the explicitation hypothesis, on the contrary, the effort of translators to accommodate the customary use and conventions of the target language.

The results of the dissertations are summarised in chapter Conclusion.

Bibliografie

Baker, M. (1992): *In Other Words. A Coursebook of Translation*. London/ New York: Routledge.

Barchudarov, L. S. (1975): *Jazyk i perevod*. Moskva. Meždunarodnyje otnošenija.

Bečka, J. V. (1992): *Česká stylistika*. Praha: Academia.

Bělopaškova, V.A. (1989): *Sovremennyj russkij jazyk*. Moskva: Vysšaja škola.

Blum-Kulka, S. (1986): Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. IN: House, J. - Blum-Kulka, S. (eds.): *Interlingual and Intercultural Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 17-36.

Borisova, L.I. (2001): *Leksičeskije osobennosti anglo-russkogo naučno-techničeskogo perevoda*. Moskva: Ministerstvo obrazovanija Rossijskoj federacii. Moskovskij pedagogičeskij universitet.

Černá, D. (2003): *Explicitnost a explicitace v překladu historických textů ze španělštiny do češtiny*. [Magisterská diplomová práce]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Černov, G.V. (1988): *Kontekstno-svobodnaja i kontekstno-svjaznaja implikativnost' i problemy perevoda*. Moskva: Nauka.

Čukovskij, K.I. (1964): *Vysokoje iskusstvo*. Moskva: Iskusstvo.

Dmitrieva, I.V. (1990): *Vidy sintaksičeskoi implicitnoj informacii v različnyh funkcional'nyh stiljach anglijskogo jazyka*. [Disertační práce]. Minsk: Gosudarstvennyj pedagogičeskij institut innostrannyh jazykov.

Dubský, J. (1980): Porovnávací stylistika a odborný překlad. *AUC - Philologica 4-5, Slavica Pragensia*, roč. 23, s. 261- 266.

Dvořák, E. (1983): *Přechodníkové konstrukce v nové češtině*. Praha: Filozofická fakulta UK.

Englund-Dimitrova, B. (2003): „*Explicitation in Russian – Swedish translation: Sociolinguistic and pragmatic aspects*.“ In B. Englund-Dimitrova & A. Pereswetoff-Morath (Eds.), *Swedish Contributions to the thirteenth International Congress of Slavists, Ljubljana*. Lund: Lund University.

Englund-Dimitrova, B. (2005): *Expertise and Explicitation in the Translation Process*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

Fedorov, A.V. (1953): *Vvedenije v teoriju perevoda*. Moskva: Izd. lit. na inostr. jazykach.

Fedorov, A.V. (1983): *Osnovy obščej teorii perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.

Gak, V.G. (1988): *Tipologija kontekstual'nych jazykovych preobrazovanij pri perevode*. Moskva: Nauka.

Gak, V.G. (1998): *Jazykovyje preobrazovanija*. Moskva: Nauka

Gutt, E.-A. (1996): *Implicit Information in Literary Translation: A Relevance-Theoretic Perspective*. Target, č. 2, s. 239- 256.

Hausenblas, K. (1972): *Explicitnost a implicitnost jazykového vyjadřování*. IN: Slovo a slovesnost, č. 33, s. 98-104.

Havránek, B. (ed.) (1956): *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české I. Studie syntaktické*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Jelínek, M. (1974): *Stylistické aspekty gramatického systému (gramatické dublety a konkurenty)*. Praha: Ústav pro jazyk český.

Jelínek, M. (1995): *Konkurenty explicitní a implicitní*. IN: Grepl, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, s. 744- 752.

Klaudy, K. (1996): *Back-Translation as a Tool for Detecting Explicitation Strategies in Translation*. IN: Klaudy, K. – Lambert, J. – Sohár, A. (eds.): *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica, s. 99- 114.

Klaudy, K. (1998): *Explicitation*. IN: Baker, M. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/ New York: Routledge, s. 80- 84.

Komissarov, V.N. (1973): *Slovo o perevode*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.

Komissarov, V.N. (1980): *Lingvistika perevoda*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.

Komissarov, V.N. (1990): *Teorija perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.

Komissarov, V.N.(1999): *Obščaja teorija perevoda. Problemy perevodovedenija v osveščanii zarubežnych učenyh*. Moskva: ČaRo.

Komissarov, V.N. (2004): *Sovremennoje perevodovedenije. Učebnoje posobije*. Moskva: ETS.

Konšalová, P. (2006): *Explicitnost a explicitace v překladech*. [Magisterská diplomová práce]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kozák, P. (2004): *Explicitnost a explicitace v překladech popularizujících textů*. [Magisterská diplomová práce]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Kožina, M. N. (1983): *Stylistika ruského jazyka*. Moskva: Prosveščenie.

Kuzmina, J.S. (2002): *Implicitnaja predikativnost' naučnogo teksta*. Moskva: Izd. Rossijskogo universiteta družby narodov.

- Laviosa-Braithwaite, S. (1998): Universals of translation. IN: Baker, M. (ed.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/ New York: Routledge, s. 288-291.
- Latyšev, L.K. (1981): *Kurs perevoda (ekvivalentnost' perevoda i sposoby jeje dostiženija)*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija
- Laviosa, S. (2002): *Corpus-based Translation Studies. Theory, Findings, Applications*. Amsterdam/ New York: Rodopi.
- Latyšev, L.K. (2001): *Technologija perevoda*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- Levý, J. (1983): *Umění překladau*. Praha: Panorama.
- Lilova, A.(1985): *Vvedenije v obščuju teoriju perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.
- Lukina, O.G. (1989): *Tipy implicitnogo sposoba peredači informacii v rečevoj kommunikacii*. [Disertační práce]. Moskva: MGU.
- Ľvovskaja, Z.D. (1985): *Teoretičeskije problemy perevoda*. Moskva: Nauka.
- Min'jar-Beloručev, R.K. (1980): *Obščaja teorija perevoda i ustnyj perevod*. Moskva: Vysšaja škola.
- Min'jar-Beloručev, R.K. (1996): *Teorija i metody perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.
- Nida, E. A. (1964): *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Øverås, L. (1998): *In Search of the Third Code: An Investigation of Norms in Literary Translation*. Meta, roč. 43, č. 4, s. 571- 588.
- Pápai, V. (2004): *Explicitation. A universal of translated text?* IN: Mauranen, A. – Kujamäki, P. (eds.): *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 143- 164.
- Piša, J. (1975): *Implicitnost a explicitnost vyjádření obsahových vztahů v překladatelském procesu*. Jazykovědné aktuality, č. 12, s. 121- 126.
- Popovič, A. (1974): *Teória umeleckého prekladu – Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran.
- Popovič, A. (ed.) (1983): *Originál – Preklad. Interpretačná terminológia*. Bratislava: Tatran.
- Pošta, M. (1999): *Explicitation process in translation between Czech and English*. Folia Translatologica, č. 7, s. 84- 109.
- Pošta, M. (2000): *Výběr jazykových prostředků z hlediska míry explicitnosti a implicitnosti v originálu a překladau*. [Magisterská diplomová práce]. Praha: Filozofická

fakulta Univerzity Karlovy.

Puurtinen, T. (2004): *Explicitation of clausal relations: A corpus-based analysis of clause connectives in translated and non-translated Finnish children's literature*. IN: Mauranen, A. – Kujamäki, P. (eds.): *Translation Universals. Do they exist?* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 165- 176.

Recker, J.I. (1974): *Teorija perevoda i perevodčeskaja praktika*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.

Séguinot, C. (1988): *Pragmatics and the Explicitation Hypothesis*. TTR, roč. 1, č. 2, s. 106- 114.

Schmidt, H. (1984): *Zur Beschreibung der Äquivalenzbeziehungen bei Kompressionen in Übersetzungen aus dem Russischen ins Deutsche*. IN: Jäger, G. – Neubert, A. (Hrsg.): *Varianz und Invarianz im semantisch-syntaktischen Bereich*. Leipzig: Enzyklopädie, s. 7- 62.

Skalička, V. (1960): *Syntax promluvy (enunciace)*. Slovo a slovesnost, č. 21, s. 241-249.

Straková, V. (1994): *Překládání a výrazová explicitnost*. IN: Kufnerová, Z. a kol.: *Překládání a čeština*. Praha: H & H, s. 53- 58.

Šulc, M. (1999): *Korpusová lingvistika. První vstup*. Praha: Karolinum.

Švejcer, A.D. (1973): *Perevod i lingvistika*. Moskva: Voenizdat.

Švejcer, A.D. (1988): *Teorija perevoda: Status, problemy, aspekty*. Moskva: Nauka.

Těšitelová, M. (1987): *O češtině a číslech*. Praha: Academia

Toury, G. (1980): *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Tel Aviv University.

Toury, G. (1995): *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Václavíková, M. (1998): *Explicitnost a implicitnost v originálu a překladu*. [Magisterská diplomová práce]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Galgána, N.S. (2000): *Sintaksis sovremennogo ruskogo jazyka*. Moskva: Agar.

Vanderauwera, R. (1985): *Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a 'Minority' Literature*. Amsterdam: Rodopi.

Vaseva, I. (1980): *Teoria i praktika perevoda – učebnik dlja studentov II-III kursa ruskoj filologii*. Sofia: Nauka i iskusstvo.

Vehmas-Lehto, I. (1989): *Quasi-Correctness. A critical study of Finnish translations of Russian Journalistic texts*. Helsinki: Neuvostoliitto Instituutti.

Vinay, J.-P. – Dalbernet, J. (1958): *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Librairie Marcel Didier.

Vinay, J.-P. – Dalbernet, J. (1995): *Comparative Stylistics of French and English: A methodology for translation*. Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Slovníky a příručky

Bauer, J. a kol. (1960): *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 1. díl. Tvarosloví*. Praha: SPN.

Bauer, J. a kol. (1979): *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. díl. Skladba*. Praha: SPN.

Baker, M. (ed.) (1998): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/ New York: Routledge.

Čechová, M. a kol. (1996): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV.

Čechová, M. a kol. (1997): *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV.

Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Lidové noviny.

Filipec, J. a kol. (ed.) (1994): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia

Gramatika ruského jazyka. T1. Fonetika i morfologija (1960). Moskva: Izd. ANSSSR

Gramatika ruského jazyka. T2. Sintaxis. Část 1 (1960). Moskva: Izd. ANSSSR

Gramatika ruského jazyka. T2. Sintaxis. Část 2 (1960). Moskva: Izd. ANSSSR

Gramatika sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka (1970). Moskva: Nauka

Grepl, M. a kol. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny.

Komárek, M. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny [2]: Tvarosloví*. Praha: Academia.

Kožina, M. N. (ed.) (2003): *Stilističeskij enciklopedičeskij slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: Flinta: Nauka.

Petr, J. – Daneš, F. a kol. (1987): *Mluvnice češtiny [3]: Skladba*. Praha: Academia.

Russkaja gramatika 1., 2. (1979). Praha: Academia.

Snell-Hornby, M. – Hönig, H. G. – Kussmaul, P. (1998): *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr.

Analyzované texty:

Charlamov, N.M. (1983): *Trudnaja missija*. Moskva: Vojenizdat.

Charlamov, N.M. (1990): *Nesnadné poslání*. Praha: Naše vojsko.

Král, V. (1975): *Dni, které otřásly Československem*. Praha: Naše vojsko.

Král, V. (1980): *Dni, kotoryje potrjasli Čechoslovakiju*. Moskva: Progress.

Mlynář, Z. (1990): *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta.

Mlynář, Z. (1992): *Moroz udaril iz Kremlja*. Moskva: Respublika.

Žilin, P.A. (1985): *O prošlom vo imja budúččego – Vtoraja mirovaja vojna: pričiny, itogi, uroki*. Moskva: Izd. Agentstva Novosti.

Žilin, P.A. (1989): *Druhá světová válka – souvislosti a poučení*. Praha: Naše vojsko.

Přehled tabulek:

Tabulka č.1 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v původních ruských textech.

Tabulka č.2 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v původních českých textech.

Tabulka č.3 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v ruském a českém korpusu původních textů.

Tabulka č.4 - Analýza posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do češtiny (v ČP1, ČP2 a celém korpusu českých překladů).

Tabulka č.5 - Počet posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v českých překladech u každého překladatele zvlášť.

Tabulka č.6 - Celkové vyhodnocení posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v ČP1, ČP2 a celém korpusu překladů do češtiny.

Tabulka č.7 - Analýza posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v překladech do ruštiny (v RP1, RP2 a celém korpusu ruských překladů).

Tabulka č.8 - Počet posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v ruských překladech u každého překladatele zvlášť.

Tabulka č.9 - Celkové vyhodnocení posunů k implicitnějšímu/explicitnějšímu vyjádření v RP1, RP2 a celém korpusu překladů do ruštiny.

Tabulka č. 10 - Porovnání posunů směrem k implicitaci/ explicitaci v ČP a RP.

Tabulka č. 11 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v překladech do češtiny.

Tabulka č.12 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v českých originálech, překladech do češtiny a ruských originálech.

Tabulka č.13 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v překladech do ruštiny.

Tabulka č.14 - Prostředky s různou mírou syntaktické kondenzace v ruských originálech, překladech do ruštiny a českých originálech.

Používané značky:

VF	Verbum finitum
PŘ	Přechodníkový kondenzátor
PPO	Participiální kondenzátor v roli přívlastku rozvitého v postpozici
PPR	Participiální kondenzátor v roli přívlastku rozvitého v prepozici
AK	Adjektivní kondenzátor
SK	Substantivní kondenzátor
INF	Infinitivní kondenzátor
RO	Korpus ruských originálních textů
RP	Korpus ruských překladových textů
ČO	Korpus českých originálních textů
ČP	Korpus českých překladových textů
RO1	Ruský originál 1
RO2	Ruský originál 2
RP1	Ruský překlad 1
RP2	Ruský překlad 2
ČO1	Český originál 1
ČO2	Český originál 2
ČP1	Český překlad 1
ČP2	Český překlad 2